

JEMNITZ JÁNOS

A II. Internacionálé 1912-es rendkívüli Baseli Kongresszusa

A II. Internacionálé történetében majd minden kongresszuson napi-rendre került az a kérdés, hogyan küzdjenek a háború veszélye, a militarizmus ellen. A megbeszéléseken rendszerint igen éles viták folytak, amelyek során megegyeztek abban, hogy a kapitalizmus háborúval jár, de már olyan kardinális kérdésekben, hogy vajon a háborús veszély ellen mi a teendő, sőt, hogy a munkásosztály egyáltalán felléphet-e a háború ellen, amíg a kapitalizmus fennáll — az egység megszűnt. E viták az Internacionálé és az egyes pártok életében sosem jutottak nyugvópontra. A baseli szinte az egyetlen kongresszus, ahol ez a belső megosztottság nem ütközött ki. A széthúzó véleményeket ugyanis összefogta egy nagyobb erő: maga a háború. Európa sosem állt még olyan közel a szakadék széléhez, mint ekkor. Igaz, ez ki is élezhetette volna azt a kérdést, hogy mit lehet tenni a krízis óráiban. A probléma fel is vetődött, a válaszok el is hangzottak — igen sokszor nem hangzottak el, ami szintén jellemző —, de mindez nem, vagy csak részben történt Baselen. Basel kollektív demonstrációnak indult, ahol el akartak kerülni minden disszonáns hangot. Az áramlatokat és felfogásokat közös nevezőre akarták hozni. De minden ilyen törekvésnek megvan az árnyoldala is. Basel egyfelől az Internacionálé legcsendesebb, legproblémátlanabb kongresszusa. Másfelől azonban rendkívül lényeges, hogy mi az, ami a közös, lecsiszolt platform magjává vált. Ünnepléses nyilatkozatot adtak ki, mégis módszerbelileg sok tekintetben Baselen lépett tovább az Internacionálé eddigi gyakorlatán. És végül még egyszer alá kell húznunk: Baselt nem szabad önmagában nézni, a Münster-templomban elhangzottakon kívül látni kell, mi történt ugyanekkor az egész nemzetközi munkásmozgalomban.

A Baseli Kongresszus történetének részletesebb bemutatását annál is szükségesebbnek véljük, mert egyetemi és pártoktatásunkban a brüsszeli és zürichi viták igen vázlatos jelzése, a Stuttgarteri Kongresszus határozatának ismertetése mellett csak a baseli Nyilatkozat kap helyet. Nagy elismeréssel szólunk róla, mint olyanról, amely megerősítette a Stuttgarterben elfogadott ismeretes határozatot, amely megállapította, hogy a nagyhatalmak közötti háborús ellentétek imperialista eredetűek, amelyeknek semmi közük a népek igazi érdekeihez. Éppen ezért a francia, német és angol munkásosztálytól várták a konfliktusok megakadályozását. Amennyiben pedig a katasztrófa mégis bekövetkezik — akkor Basel előre intette a kormányzóköröket, hogy a háború az 1870/71-es francia—porosz, és az 1904—5-ös orosz—japán háború példájára, proletárforradalommal fog zárulni. Az újabb magyarnyelvű munkák ezt a szurrogátumot szűrték ki Baseltől. A mintaszerű Nyilatkozattal azután szembehelyezik a két évvel későbbi kudarcot, és megállapítják

az árulást. Mindebben sok igazság van. A Nyilatkozat valóban jó, az árulás pedig szintén tény. Mégis, ez a beállítás túlságosan sommás, több kiegészítésre és mélyebb elemzésre szorul. A Nyilatkozatból kiemelt elvi megállapítások nyomán az olvasók az Internacionálé háború-ellenes munkásságáról egyrészt túl keveset, másrészt túl sokat tételezhetnek fel. Túl keveset, mert hiszen az Internacionálé pártjai állandó propagandamunkát folytattak a népek barátságáért; másrészt túl sokat, mert hiszen az árulás nem egy pillanat váratlan következménye volt (bármennyire is annak tűnt sokak számára), hanem egy folyamat gyászos végállomása.

*

1905, az első marokkói konfliktus óta Európa a „fegyveres béke” korában élt. Egymást követték a háborús krízisek: Bosznia okkupációja, az újabb marokkói válság, majd a tripoliszi háború. Az Internacionálé vezető szervei állandóan tanulmányozták, milyen újabb eszközöket foganatosíthatnak a béke védelmében.¹ A javaslatokat és módszereket azonban hiába dolgozták ki, a francia munkásosztály nem tudta megakadályozni az akkor már évek óta folyó csendes, de kitartó háborút Marokkó leigázására. Koppenhága után egy évvel pedig Olaszország üzent hadat Törökországnak Tripolisz meghódítására. Az olasz burzsoázia, az udvar és a klérus egyaránt szította a nacionalista, imperialista érzelmeket. Az olasz szocialisták magukra maradtak. Egy részük (sőt a szindikalisták egy része is A. Labriolával együtt) a sovinszta hangulathullám befolyása alá került. A szocialisták általános sztrájkot hirdettek, amely egy napig tartott, nem egyértelmű sikerrel, annál több áldozattal. A háború pedig tovább folyt anélkül, hogy most már valaki is hitt volna abban, hogy az olasz szocialisták meg tudják akadályozni.

A szocialista sajtóban és gyűléseken a távolabblátók már régen felvetették, hogy a béke oszthatatlan, a háborús mérgező góccok elválaszthatatlanok egymástól. Jaurès szüntelenül hangoztatta, hogy Marokkó, Bosznia annexiója és Tripolisz egységes láncot alkotnak.² Köztudomású volt az is, hogy az olasz—török háború óhatatlanul ki fog hatni a Balkánra, ahol a törökök még mindig nemzeti, osztály- és vallási elnyomás igája alatt tartották a macedónok, albánok, görögök, bolgárok és szerbek százezreit. Tudvalevő volt az is, hogy a Balkánon a nagyhatalmi törekvések ütközése³ szintén a háború irányába hat.

A Nemzetközi Szocialista Iroda végrehajtó bizottsága nyomban az olasz—török háború kirobbanása után nyilatkozatot adott ki, amelyben a Balkán vonatkozásában már előre jelezte a várható következményeket, bár ekkor még megőrizte reményeit: „Tiltakozunk tehát a háború ellen és egyúttal kifejezést adunk azon óhajunknak, hogy a török kormány levonván az eseményekből azon tanulságokat, amelyeket azok nyújtanak, igyekezzék a néprajzi ellentéteket kiegyenlíteni és a munkásosztály panaszain segíteni — hathatósan támogassa a balkán nemzetek közeledését addig is, amíg federációs szervezetté való szoros egyesülésük valósággá válik. Európa dél-

¹ Lásd a stuttgarti és a koppenhágai kongresszus vitaanyagát. 7° Congrès Socialiste International. Stuttgart. 1907. Bruxelles. 1908. Internationaler Sozialisten Kongress zu Koppenhagen. Vorwärts. 1910. — Vö. *Jemnitz János*: A háború és béke kérdése a koppenhágai kongresszuson. Történeti Szemle. 1960. 4. sz.

² Oeuvres de J. Jaurès. IX. 129, 132, 152 — 154. l.

³ E kérdés hatalmas diplomáciatörténeti, politikai, gazdasági háttérnek felvázolása nem tartozhat e cikk feladatkörébe.

keletjének nemzetei birtokában vannak az autonóm fejlődés minden kultúr-feltételének. Gazdaságilag össze vannak fűzve, kell, hogy politikailag is szorosabban kapcsolódjanak. A szociáldemokrácia tehát a maga egész befolyásával támogatni fogja ezen népek ellenállóképességét az európai hatalmak intrikáival és támadásaival szemben.”⁴

Az Internacionálé tehát már jóelőre mozgósított, de — éppen az olasz — török háború nem pusztán kedvező tapasztalatai nyomán — bizonyos keserű szájjal, rossz előérzettel. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy a Nemzetközi Szocialista Iroda elnöke, E. Vandervelde a szocialista akciókról szóló beszámolóját azzal kezdi, hogy Orániai Vilmos nem túlságosan lelkes szavait választja mottóul: „nem szükséges remélni ahhoz, hogy cselekedjünk, sem győzni ahhoz, hogy állhatatosak maradjunk”.⁵ Mindez az elmúlt hónapokra vonatkozott, de ki állíthatja, hogy az elkövetkező konfliktusoknál a helyzet másként alakul? Az Internacionálé súlyos teherpróbák elé nézett. A perspektíva nem volt rózsás. Vandervelde ugyan nem hitt a közelgő európai háborúban (ezt részben a proletariátustól való félelemmel, részben a burzsoázia egyrészt idegenkedésével magyarázta), viszont tartott a kis konfliktusok elszaporodásától, amelyek összegezésükkel a militarizmust növelnék. A vihangócot pedig, a NSZI (Nemzetközi Szocialista Iroda) nyilatkozatához hasonlóan, a Balkánon látta. Éppen ezért ő is sürgetően követelte, hogy Törökország mielőbb biztosítsa az autonómiát, a demokratikus reformokat a nemzetiségeknek.⁶

Az Internacionáléban a bizakodás és hit került szembe a lemondás hangulatával. Ez utóbbi az Internacionálé gerincét képező német és osztrák párt vezetői között vert gyökeret. Adler még a marokkói válság idején írja Bebelnek (1911. augusztus 11-én): a maga részéről elutasította Huysmansnak (a NSZI titkárának) azt a kezdeményezését (amely mögött az angol és francia szocialistákat sejtette), hogy hívják össze a NSZI plénumát, mert szerinte egyrészt a háborús veszély nem imminens, másrészt mert ez a szerv csak plátói tiltakozásának adhatna hangot, amelyet bármely népgyűlés is megtehet. Ekkor fejti ki Adler Bebelnek bizalmasan azt a gondolatot, amely az Internacionálé egész antimilitarista munkájáról adott értékelést: „A NSZI egész funkcionálása mint diplomáciai instancia nem nagyon szimpatikus. Mindig az az érzése az embernek, hogy olyan dolgokról beszél, amelyeket nem ismer, és olyan dolgokra akar befolyást gyakorolni, amelyekre nem tud. Ha mint bizottság nem tudunk többet tenni, mint bármely népgyűlés: tiltakozni, akkor jobb, ha ezt a tömegekre bízuk.”⁷

Ez a pesszimizmus a felszínen nem mutatkozott ilyen erősen. A tömegek mozgósítása folyik. A háborúellenes általános sztrájk gondolata, úgy látszik, újabb támogatást is kap. Tudvalevő, hogy az angol küldöttek már Koppenhágában is ilyen értelemben terjesztettek elő határozati javaslatot — akkor a Független Munkáspárt nevében.

Az 1912. január 24—26-án megtartott Labour Party kongresszus elé W. Walker terjesztett elő beszámolót arról, hogy az 1911 júniusában megrendezett Béke-kongresszuson a küldöttek nagy rokonszenvvel fogadták

⁴ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1911. évben. Bpest. 1912. 50—52. l. Vö. Népszava 1911. nov. 4.

⁵ La Revue Socialiste 1911. dec. 485. l.

⁶ Uo. 492—494. l.¹

⁷ V. Adler : Briefwechsel mit A. Bebel und K. Kautsky. Wien, 1954. 537—538. l.

Keir Hardie általános sztrájk javaslatát, sőt, ha lett volna felhatalmazásuk, meg is szavazták volna.⁸ Ezután a kérdés egész jelentőségében a kongresszus elé kerül. Ben Turner elnöki megnyitóbeszédében pártolólág lép fel Keir Hardie javaslata mellett (erre eddig nem volt példa az angol Labour Party életében). Igaz, az antimilitarista akciójavaslatnak van ellenzéke, de végül is a kongresszus megszavazza, hogy kikérik a párt- és szakszervezeti tagság véleményét és a választ a NSZI felé továbbítják.⁹

Mindebből kivehető, hogy ebben az időben már nagyon élesen jelentkezett az Internacionálé életében a kétféle gondolkodás és beszéd. A nagy pártok vezetői közül sokan kilátástalannak ítélték a háború elleni harcot, az általános sztrájktól húzódoztak. A háborús veszély ugyanakkor ugyan- csak elég befolyásos táborat alakított ki azokból, akik energikusabb lépéseket követeltek, és akik készek voltak kockázat vállalására is.

Az 1912-es év első felében a háborús feszültség alábbhagyott. Nem véletlen, hogy például Bebel és V. Adler levelezésében egészen 1912 októberéig nyoma sincs az aggasztó nemzetközi helyzetre való utalásnak. Nemcsak az ő levelezésükben tapasztaljuk ezt a hiányt. A vezető nyugati szocialista lapok, folyóiratok szükreszabott hirdetései mellett a kivételt a *La Revue Socialiste* szeptemberi példánya nyújtja, de itt a rendkívül érzékeny előjelzés mellett a belső, francia munkásmozgalmi problémák is abban az irányban hatottak, hogy a szocialisták éles kontúrokkal vázolják a nemzetközi helyzet aggasztó alakulását. Arról volt szó ui., hogy a szocialisták így támaszthatták alá igényüket a szindikátusokkal való békefront megkötésére, amelyet ezek mind ez ideig elutasítottak. M. Bigot az európai háborúra utalva mondja: „Éz teszi oly aktuális kérdéssé, amely joggal foglalja le valamennyi ország szakszervezetét és szocialista pártját”,¹⁰ majd hozzáfűzi mondanivalója lényegét: „Olyan súlyos perspektívával szemben, mint a háború, minden irányzatnak el kell tűnnie.”¹¹

1912 szeptemberében és októberének első napjaiban a balkáni események világosan a háború irányába mutattak. Ez az Internacionálé és pártjai előtt felvetette az állásfoglalás szükségességét. Milyen megoldásokat láttak a korszak szocialistái a Balkánon?

A véleményeket két nagyobb csoportra oszthatjuk. A balkáni szocialisták már évek óta hirdették az európai török birodalom szükségszerű bomlását, a balkáni népek demokratikus federációját; ezt a platformot már az 1908-as annexió másnapján elfogadták. A balkáni szocialisták első konferenciáját 1909. dec. 25—27-én tartották, amelyen D. Tucovics, a szerb szociáldemokraták legjelentősebb, baloldali velleitású teoretikusa tartott beszámolót. Felfogását a következő sorok szemléltetik: „Belső és külső események és válságok között tengődnek a balkáni államocskák s a délkelet-európai népek és néprészek . . . határok és mindenfajta gazdák választják szét őket; erejük kis részekre forgácsolódott. Ezek a részek külön-külön túl gyengék arra, hogy önmagukon segítsenek, közös erejüket pedig megbénította a kölcsönös viszálykodás, amelyet az érdekelt belföldi és külföldi reakciós tényezők szítanak. . . a Balkán a túl sűrű határvonalak betegségében szenved . . . vagy olyan fokra kell fejlődniök, hogy önállóan versenyképessé legyenek a

⁸ Report of the 12th Conference of the LP. 10—11. l.

⁹ Uo. 64, 98—101. l.

¹⁰ *La Revue Socialiste*. 1912. szept. 225. l.

¹¹ Uo. 227. l.

világ nagy gazdasági vérkeringésében, vagy pedig olyan területté változnak, amelyet a külföldi tőke kizsákmányol. A Balkán mélyen bevezett az európai kapitalizmustól való függőség vizeibe. A Balkán már fizeti az adót az európai kapitalizmusnak, akár az aránytalanul nagy állami adósságokra fizetett kamat címén, akár extraprofit címén, amit az őt elárasztó külföldi tőkének ad le.”¹²

Tucovics a bajok megjelölése után levonta következtetését a kivezető útra: „Különös szerep jut ebben a demokráciának, amely az egyetlen forma, amelyen át a balkán népek egymáshoz közeledésének útja vezet.” Hosszan taglalja, hogy a dinasztikus érdekek ezt az összefogást mennyiben akadályozzák, és szükségszerűen megteremtik az alá- és fölrendelés igényét, s az abból fakadó sérelmeket. Mindezek alapján megállapítja: „éppen ezért a balkáni államocskák demokratizálása nemcsak egy állami berendezési elv győzelmét jelenti, hanem egy sine qua non feltételt is, hogy ezt az elkerülhetetlen változást a külpolitikában végre lehessen hajtani.”¹³ A konferencia, amelyen a szerb, horvát, szlovén, bolgár, román, macedón, török, boszniai, hercegovinai szociáldemokrata küldöttek vettek részt, végül ilyen értelemben hozta meg határozatát, amely szerint a külföldi tőke leigázásától, illetőleg a hazai militarizmus elnyomása alól a népek csak akkor szabadulnak fel, ha konföderációba tömörülnek, amely minden népnek széles önkormányzatot biztosít.¹⁴

Hasonlóképpen foglaltak állást a balkáni szocialisták a második szófiai konferencián is, 1910 márciusában. Ismét elutasították a nagy hatalmak imperialista politikáját, lándzsát törtek a konföderáció eszméje mellett. Itt szó esett a status quo-ról is. Hangsúlyozták, hogy az a nagy hatalmi álláspont, amely a status quo-t kívánja biztosítani, azt jelentené, hogy a Balkánon megmarad a nacionalizmus, a monarchia, a militarizmus, az elmaradottság. Vagyis a status quo a népek fejlődésének állja útját, miközben őket a nagy hatalmak diplomáciai zsetonjává változtatja. A szocialista pártok értekezlete ugyanakkor nem mulasztotta el, hogy saját uralkodó osztályaik torzsalkodást szító nacionalista törekvései fölött pálcát törjön.¹⁵

A balkáni szocialistákétól tartalmilag is eltért a vezető nagy hatalmak szocialista pártjainak felfogása. A francia, angol, német és osztrák szocialisták abban egységesek voltak, hogy a Balkán háborúval fenyegeti Európát. Ezek a pártok általában békét akartak, s még inkább elvetették azt a gondolatot, hogy a lillei textilszövő vagy a ruhrvidéki bányász azért fogjon fegyvert egymásra, hogy eldöntse, hova fog tartozni Kumanovó vagy Szkutari, megoldódik-e a macedónok sorsa vagy sem. A nyugati szocialisták minden áron békét akartak,¹⁶ de még inkább békét akartak a Balkánon. Éppen ebből következett, hogy a balkáni és európai szocialisták között bizonyos eltérés jelentkezett a balkáni ideális perspektíva megítélésében. Míg a balkániak Törökország visszaszorítását, a balkáni konföderációt szorgalmazták,

¹² Dimitrije Tucovics. Noviszad. 1950. Szakszervezeti könyvtár. 16. füzet. 23—25. l.

¹³ Uo. 26. l.

¹⁴ *Zsebokrickij*: Bolgarija nakanune balkanszkih vojn. 1912—3. Kijev. 1960. 208—209. l. Vö. *Dimitar Blagojev*: Szocsinyenyija. Szófia. 1957—8. 13. köt. 538—546. l.

¹⁵ Uo. 209—210. l. Vö: *Dimitar Blagojev*: i. m. 13. köt. 603. l.

¹⁶ Jaurès ezt nem egyszer a fenti szavakkal fejtette ki, megindokolva, hogy a béke csak a szocializmus, a munkásosztály javára szolgálhat.

addig a francia és német szocialisták egyaránt a határok status quo-ja mellett foglaltak állást.¹⁷

Jaurès a *Humanité* 1912. október 14-iki számában felveti, hogy a szocialisták nem elleneznének olyan háborút, amely a népek felszabadítását hozná magával. De ezt sem a szerb, sem a görög, vagy montenegrói király nem akarja biztosítani. Ugyanitt mint helyes állásfoglalást idézi az *Arbeiter Zeitung*nak azt a cikkét, amely sürgeti, hogy a világ támogassa Törökországot a megfelelő reformok meghozatalában.¹⁸ Jaurès hosszú időn át bízott az ifjú-törökök ígéreteiben, hogy Törökország a belső megújulás útjára lép. A haladó európai közvéleménytől ez idő tájt azt várta, hogy ilyen irányban mozdítsa elő a török fejlődést. A háborútól, összeütközéstől csak rosszat, még távolabb pedig katasztrófát várt. Előre megjósolta, hogy a balkáni nacionalista szenvedélyek felkorbácsolása, egy dinasztikus háború csak újabb összeütközésekre vezethet: „Hamarosan látni fogjuk, hogy nem érhetik el céljukat és nem oszthatják fel a legyőzöttet anélkül, hogy ne lépnének fel egymás ellen riválisként.”¹⁹

Jaurès minden idegszálával az európai békéért küzdött. Ezért hallatlan morális haraggal fordult szembe mindazokkal, akik ezt számára kicsinyesnek tűnő érdekek miatt veszélyeztetnék: „Így ilyen feltételezéssel egy apró állam királyától függ, amelynek kétszerte kevesebb lakosa van mint Lyonnak vagy Marseille-nek, hogy elszabadítsa a szörnyű háborút, amely vérfolyammal öntené el a Balkán-félszigetet, és amely lehetséges, hogy európai háborúvá változzék.”²⁰

Jaurès véleményében azonban ezúttal is jelentkezett a rá egyébként is jellemző törekvés, hogy az akadályokat kisebbnek lássa, mint amilyenek azok a valóságban. Míg egyfelől ő ábrázolta legsötétebb színekkel a háború borzalmaival, ő volt az, aki legkitartóbban ismételte a török reformok lehetőségét, a szocialista pártok vonatkozásában pedig a teljes egységet bizonygatta, holott ez nem volt meg: a balkáni szocialisták a status quo felbontása, az európai nagypártok (a bolsevikokat leszámítva) annak fenntartása mellett voltak. Jaurès hiába idézte a különböző államokban működő, sőt különböző felfogású szocialista pártok, frakciók nyilatkozatait, hogy a balkáni népek testvéri együttműködésére van szükség — ennek a mindenki által hangoztatott szólamnak kinél-kinél más volt az értelme; igaz, valamennyiük egyetértett azzal, hogy a török néppel és a török szocialistákkal is együtt kívánják megalkotni a federációt, de más dolog a federáció megteremtése Törökország visszalépése után, a török hegemonia megszűnése nyomán, és megint más Törökország keretein belül, egy demokratikus belső reform eredményeként. A francia, német, osztrák szocialisták ez utóbbira gondoltak, a balkániak az előbbire.

Amíg ezek a kérdések tisztán elvi síkon maradtak, nem tűntek elő anynyira az eltérések sem és jelentőségük is kisebb volt. 1912 szeptemberében viszont már egymás után érkeztek a riasztó hírek a balkáni háborús feszültségről. Szeptember elején a szaloniki török szocialista szervezet kiáltványát közölte az európai szocialista sajtó. Ebben olvashatjuk: „Néhány nagy-

¹⁷ Ily módon a balkáni szocialista konferencia idevágó elmarasztaló sorai nem pusztán a nagyhatalmakat, hanem a nagyhatalmak szocialista pártjait is érték.

¹⁸ *Oeuvres de J. Jaurès*. IX. köt. 146—147. l.

¹⁹ *Humanité*. 1912. okt. 14. — *Oeuvres de J. Jaurès*. IX. köt. 148. l.

²⁰ *La Dépêche de Toulouse*. 1912. okt. 12. — *Oeuvres de J. Jaurès*. IX. köt. 141. l.

hatalom alattomos és érdekelt politikája, a szófiai Machiavellik intrikája, Montenegro veszedelmes játéka súlyos helyzetet hozott létre Törökországban.” A török pártszervezet elmarasztalja a balkáni országokban folyó nacionalista, háborús uszítást, saját kormánya felé pedig ezt mondja: „A török kormány előtt az a feladat áll, hogy egymással teljesen ellentétes érdekeket kell kibékítenie. De ez olyan feladat, amely felülmúlja a legjobb szándékú erőfeszítéseket is.”²¹

Az Internacionálé és pártjai érzik, hogy tehetetlenek a háború rohanó áradatával szemben. A Népszava 1912. szeptember 8-án szentel először vezércikket a balkáni eseményeknek „A háború fúriái” címmel. Ebben vázolja a nagyhatalmak ellentéteit és hangsúlyozza, hogy a Monarchia hadgyakorlatai bizonyítják Bécs imperialista igényeit. Néhány nappal később a lap leszögezi: „Elsősorban az osztrák—magyar diplomáciáé a felelősség, ha a Balkánon vér folyik . . . a világháború kísértete járja be Európát . . . és ha ez a perspektíva ma még nem bizonyosság is, de Európa és elsősorban a Monarchia népeire rettentő veszedelem az is, hogy egyáltalán nem rémkép ma csak beszélni is ennek az eseménysorozatnak a lehetőségéről.”²²

A Népszava mindezzel csak a proletárszolidaritást tudja szembeszegezni és azt az intő figyelmeztetést, hogy háború esetén a népek uraik ellen fogják fordítani a fegyvert. De hogy a háborút is meg tudják akadályozni, abban nem igen hisznek.

Valóban, nem is igen hihettek. A nagyhatalmi érdekelletétek alapján ekkor már a Balkánon dőlt el a háború sorsa. És a Balkánon a szociáldemokrata szervezetek nagyon gyengék voltak. Ezzel az Internacionálé vezetői számot vetettek. A háborúellenes küzdelemben leginkább bízó (és még inkább bízni akaró) francia pártban is tudták, hogy Törökországban csak Szalonikiben van nagyobb federáció, Konstantinápolyban csak kisebb csoportok működnek. Görögországban csak nemrég alakult meg a párt. Bulgáriában a szocialisták 490 000 választótól 25 000 szavazatot kaptak, és csak a pótválasztásokon tudták parlamentbe juttatni a szociáldemokrata párt jobboldali frakciójának, a „széles szocialisták”-nak vezetőjét, J. Szakasovot. Szerbiában 300 000 választó közül ugyancsak 25 000 állt ki a szocialista platform mellett.²³

A szocialisták ereje a Balkánon a fővárosokra és néhány ipari centrumra korlátozódott. Csak néhány esetben terjedt ki befolyásuk a paraszti rétegek egy részére (mint Bulgáriában). Ily módon ezekben az országokban sem a politika irányítását nem tudták elvitatni, de még a lakosság közvéleményének alakulását sem tudták megváltoztatni.

Holott a balkáni szocialisták elvi szempontból maximálisan eléget tettek azoknak a követelményeknek, amelyeket az Internacionáléban elvárhattak tőlük. A háborús válság idején sorra tartották tiltakozó gyűléseiket, küzdöttek saját országukban a nacionalista hangulatkeltés ellen, táviratokban értesítették testvérpártjaikat akcióikról.²⁴

²¹ Népszava. 1912. szept. 3. — Az Humanité közléséből veszik át.

²² Népszava. 1912. szept. 12.

²³ La Revue Socialiste. 1912. dec. 496—497. 1. E. Poisson, a cikk szerzője, a SFIO vezetőségének tagja tévesen írja itt, hogy a szerb szocialistáknak 7 parlamenti képviselőjük volt ekkor. A valóságban csak kettő volt a számuk.

²⁴ A bolgár tyesznyákok (a szociáldemokrata baloldali pártszervezet) küldte a magyar pártnak a következő táviratot: „A bolgár munkásság energikusan tiltakozik az

Ezek a jelenségek azonban elvesztek az általános balkáni hadikészülődés zajában. Szeptember közepétájt volt egy olyan periódus, mikor úgy látszott, hogy a háborús hullámok csitulnak. Szeptember végén azonban már a szocialista sajtó is arról írt, hogy a „háború a levegőben lóg”.²⁵

Bebel október 6-án ír V. Adlernek arról, hogy bár kedvezőbb hírek érkeznek a Balkánról, a békés rendezésben mégsem hisz nagyon. Bebel levele nemcsak a pesszimizmusa megítélése szempontjából érdekes, hanem a másik vitakérdésre is tanulságos fényt vet: „Összeütközés esetén a törököknek kívánom a győzelmet, de ezzel biztos nem lesz megoldva a Balkán-kérdés.”²⁶

A háborút tehát Bebel közelinek ítélte, hozzátéve: „és hogy utána mi jön, azt csak az istenek tudhatják”. Majd ismételten aláhúzza: „már hosszabb ideje arra a megítélésre jutottam az európai helyzetről, hogy a jövő év nyakunkra hozza az európai háborút”.²⁷ A helyzet ilyen alakulását annak tulajdonította, hogy Németország „ostoba” angolelles politikájával olyan koalíciót hozott létre maga ellen, „amelyet néhány évvel ezelőtt mindenki lehetetlennek tartott”. Bebel reménykedett, hogy az angolok utolsó pillanatban kiugranak ebből a koalícióból és örül annak is, hogy Franciaország katonai erejét Marokkó köti le.²⁸

Bebel levelében utal arra a szüntelen angol–francia ostromra is, amelylyel a szocialisták a Nemzetközi Szocialista Irodától a nemzetközi kongresszus összehívását szorgalmazták (részben azért, hogy végre a Vaillant–Keir Hardie javaslatot tető alá hozhassák, amelyet Koppenhágában prolongáltak). A német és osztrák párt az összehívást ellenezte. A holland párt hivatalosan kérte, hogy a bécsi kongresszus összeülését 1913-ról halasszák el 1914-re. Az 1912 szeptemberi chemnitzi német pártkongresszus ezt a holland javaslatot magáévá tette. Bebel személyesen is ilyen értelemben írt Adlernek, mint aki feltétlenül az elhalasztás mellett van. Pedig világosan látta, milyen nagy tét forog kockán a Balkánon. Adlernek megírta, nem hisz abban, hogy a Törökország elleni háborút izolálni lehetne: „A dolgoknak megvan a maguk logikája, túl sok gyüanyag halmozódott fel.” A mostani háború pedig minden eddigig felül fog múlni az emberi és anyagi értékek elpusztításában. Egyben értesítette Adlert, hogy a Nemzetközi Szocialista Iroda ülésének egybehívásával egyetértett, de nem tudja, hogy családi körülményei miatt azon részt vehet-e.

Október 6-án egyébként a békében már valóban nagyon kevésé lehetett hinni. A Népszava szeptember végén körkérdést intézett az érdekelt balkáni szocialista pártok vezetőihez arról, hogy milyen súlyosnak ítélik a helyzetet,

egész burzsoázia provokációja ellen, és aláhúzza szolidaritását a nemzetközi proletariátussal, a béke fenntartásával és a föderatív balkán köztársaságot követeli. — Kirkov. párttitkár.” — PI Archiv. A. XV. (1912) 6. — A távirat szept. 22-én érkezett, a Népszava szept. 24-én adott hírt róla.

²⁵ Népszava. 1912. szept. 28.

²⁶ V. Adler: Briefwechsel mit A. Bebel... 550. l.

²⁷ Uo.

²⁸ Ezen a ponton ismét szembeötlő az eltérés Bebel, Jaurès és az angolok között. Valamennyi párt állandóan ostromozza ugyan saját kormánya imperialista, háborús politikáját, de amikor az érzelmi elemek előtérbe kerülnek, akkor Bebel azt hiszi, hogy ezúttal a német kormány passzív, és annak örül, hogy a francia kormány akcióképtelen. Az antantot szeretné gyengébbnek tudni. Jaurès a francia kormányról tételez fel több jót, és bár ebben az esetben Berlintől általában mindenki higgadtságot vár, Jaurès szerint Bécs az, amely a cári kormány mellett leginkább hozzájárul a háborús légkör kialakulásához.

szerintük a Monarchia politikája mennyiben felelős azért, és végül mit tesznek, mit gondolnak a balkáni szocialisták. A körkérdésre Szakasov és Parvus választát közölték le. A válaszok szeptember 30-án keltek és egyaránt bizonyítják a létrejövő front két oldaláról, hogy a háborút elháríthatatlannak tartják. A két levél felfogása így is érdekes. Mindketten hangsúlyozzák, hogy a háború elszabadításában mekkora szerepet játszottak a nagyhatalmak. A rövid ideje Konstantinápolyban élő Parvus (aki részt vett az orosz forradalomban, a német szociáldemokrácia balszárnyához csatlakozott és később az első világháború idején tolódtott jobboldalra, a sovinszták közé) a török kormányról a felelősség tekintélyes részét elhárítja éppen ezen az alapon, a háború végeredményét pedig nyitottnak tekinti. mivel a török hadsereget erősnek tartja.²⁹

Szakasov ezzel szemben többet beszél a tarthatatlan balkáni állapotokról. Túrhetetlennek tartja, hogy a törökök a Balkánon a feudális rendszert tartják fenn, és így olyan nép gyakorolja a korlátlan hatalmat a többi felett, amely minden tekintetben a legelmaradottabb. Egy évszázad óta a Balkánon a fejlődés abban mutatkozott meg — írja —, hogy a legelőrehaladottabb területek elszakadtak a török birodalomtól. „... olyan ország ez, amely sem belső erejétől reformálódni nem tud, sem kívülről megreformálni nem engedi magát. Olyan ország tehát, amely kultúrát szomjazó és haladni vágyó nemzeteire és tagjaira csak csapás lehet.”³⁰ Mindezt az a Szakasov mondja, aki e levél megírásával (a dátum szeptember 30.) szinte egyidejűleg egyedül tiltakozik a bolgár parlamentben a háború ellen. De míg Parvus a háborúban nem lát semmiféle belső indokot, érvet, pozitív elemet, addig Szakasov összefoglalójáról ugyanez nem mondható el. A dinasztikus háborút ugyan elítéli, de a török uralom felszámolását láthatólag történeti előrelépésként könyveli el.^{30a}

Október 1-étől a Monarchia, a Munkapárt háborús készülődései láttán a magyar szociáldemokrata párt is fokozott lendülettel hirdette a magyar munkásoknak, hogy ehhez a háborúhoz nincs semmi közük, a beavatkozást csak az uralkodó osztályok érdekei indokolnák. Ezt magyarázzák a Népszava október 1., 2., 3., 4-i számának vezércikkei. A munkásságnak nem külső háborúra, hanem belső reformokra kell törekednie, sőt forradalomra. „Nincs olyan háború a kapitalista társadalomban, amelynek joga volna a nép támogatására, rokonszenvére számítani” — írják. Október 4-én pedig a Népszavában megjelenik a felhívás az október 6-iki tüntetésre. A felhívásban vastagon szedték: „békét akarunk kifelé és osztályharcot befelé”.

Október 6-án a szociáldemokrata párt kerületi pártszervezeteiben megtartották a háború-ellenes gyűléseket (a szónokok között ott volt Kunfi Zsigmond, Buchinger Manó, Weltner Jakab stb.). A gyűléseken azonos tar-

²⁹ Népszava. 1921. okt. 6.

³⁰ Népszava. 1912. okt. 4.

^{30a} A Népszava körkérdésére még egy válasz érkezett, nagyon is elkésve, okt. 19-iki keltezéssel, vagyis már a háború és a NSZI végrehajtóbizottság kiáltványa után. Ez a válasz Romániából jött, Ch. Racovsky-tól. E terjedelmes levél elsősorban a Monarchia háborús felelősségét vizsgálta és bizonyította. A Monarchia Balkán-expanziójának jó ábrázolása mellett a szocialista pártok viszonylatában csak annyit tudott mondani, hogy a szerb—bolgár és görög szervezetek „teljesen meg vannak bénítva”, és az európai háború, sőt Románia háborúba való belesodródásának megakadályozását is a nagy pártok, főként Ausztria—Magyarország szocialistáinak energikus felléptétől várja (Népszava 1912. okt. 23.).

talmú határozati javaslatot fogadtak el. „Minden érdekelt ország kulturális és gazdasági javainak védelme és az emberiség nevében tiltakozik a háború ellen, a pusztító, romboló nyers erőre való ezen apellálás ellen.” A határozat megállapítja, hogy mindezt a kapitalista rendszer felelős. Ezen belül „megállapítja azt is, hogy az adott helyzetben különös felelősség terheli e tekintetben Ausztria—Magyarország diplomáciáját, mert Bosznia—Hercegovina erőszakos annexiójával és kétszínű Balkán-politikájával, legutóbb is azzal, hogy reformokat követelve Törökországtól, az ugyanazon reformokat háborús ürügynek felhasználó országokat nem intette nyomtatékosan békére — közvetlen okozója lett a háborús helyzetnek.”³¹

A gyűlések határozata ezután még kiemeli, hogy a háború növelné a néptömegek gazdasági nyomorát, politikai jogfosztottságát. „Mindezek alapján felszólítja az ország minden jóérezsű, a kultúra kincseit féltő, a haladás követelményeit magukévá tevő néprétegeit, hogy mindenütt követeljék nyomtatékosan a béke fönntartását, tiltakozzanak hangosan és minden rendelkezésükre álló módon minden olyan kísérlet ellen, amely akár más népeket, akár saját országuk népét a háború gyilkos pusztításainak akarja kitenni.”³²

A magyar szociáldemokrata párt és a Népszava volt Magyarországon az egyetlen nagyobb (és elsőként sikra lépő) erő, amely a Monarchia balkántervei és a háború ellen fellépett. De mint annyiszor, itt is tapasztalhatjuk ugyanazt az eltérést, amit Bebel, az európai nagy pártok és a balkáni szocialisták viszonylatában már szóvá tettünk. Az október 8-i Népszavában ugyanis a kitörőben levő háborúról szóló kommentár hozzáteszi, hogy a Balkán Szövetséghez tartozók részéről „a nemzeti egység és gazdasági felszabadulás”-ra való törekvés „meddő és céltalan”, hogy ezekben az országokban a dinasztikiakkal és „politikai kereskedőkkel” kellene leszámolni, addig pedig „nem nézheti a szociáldemokrata munkásság rokonszenvenvel azokat a mozgalmakat, amelyek egészen a háború szélére sodorták Európát”.

Október 9-én Montenegro hadat üzent Törökországnak, és, mint Bebel Adlernek írta, „megkezdődött a balkáni tánc”. Bebel egy tényezőben hisz még, amely a háború apályára vezethet: „a fegyverkezés olyan méreteket ért el, hogy hiányzanak az eszközök, hogy tovább folytassák”.³³

Bebel reményei, legalábbis balkáni vonatkozásban, hiúnak bizonyultak. Október 14-én a Balkán Szövetség tagjai ultimátumot adtak át Törökországnak, és négy nappal később megkezdődött a háború egyfelől Törökország, másfelől Szerbia, Bulgária, Görögország és Montenegro között.

Az Internacionálé, mint már azt hónapokkal előre sejtette, nem akadályozhatta meg a háborút. Az előállott új helyzettel szemben azonban nyomban rögzítette tiltakozását és kiáltványban fordult a szocialistákhoz. E kiáltványban, amelyet a Nemzetközi Szocialista Iroda Végrehajtó Bizottsága adott ki, megállapította a balkáni szocialista szervezeteknek „az elmaradott kapita-

³¹ Megjegyzendő, hogy a Népszava és a magyar szociáldemokrata párt balkáni háborús helyzet-elemzésébe jó néhányszor hiba csúszott. Szerintük ugyanis a Berchtold-jegyzőknek nagyobb volt a befolyása, mint azt a tényleges adatok mutatják; másfelől pedig úgy gondolták, hogy a Monarchia felsőbb vezető köreiből szintén akarták a háborút, amit ilyen egyértelműen nem lehet állítani, főleg azt nem, hogy a Balkán Szövetséget *háborúra sarkallták*.

³² Népszava. 1912. okt. 8. Magyarországon a háború ellen valóban szélesebb „békefront” állott össze, nagyrészt bel- és pártpolitikai okok folytán. E kérdéstről lásd Merényi László tanulmányait. — Kézirat.

³³ V. Adler : Briefwechsel. 551. l.

lizmus állapotában könnyen érthető gyengeségét”, ugyanakkor nagy elismeréssel szólt a balkáni szocialisták lelkes és példás háborúellenes fellépéseiről. Ugyancsak helyesléssel és méltánylással emlékezett meg az osztrák szociáldemokraták nyilatkozatairól is. Emlékeztetett végül arra, hogy a Nemzetközi Szocialista Iroda nyilatkozata már az olasz—török háború idején figyelmeztette az emberiséget annak várható következményeire, többek között a balkáni helyzet elmérgesedésére. Mindez európai háborúval fenyeget, a nagy véradó beszédéig pedig a háborús terhek növekedése következtében a tömegek gazdasági helyzete fog rohamosan romlani. A kiáltvány végezetül kifejezi reményét, hogy ha a kis balkáni szervezetek túlságosan gyengék is voltak, a nagy európai szocialista pártok elég erősek lesznek ahhoz, hogy az Internacionálé kongresszusai határozatainak szellemében biztosítsák a békét.³⁴

A kiáltvánnyal egyidejűleg látott napvilágot október 17-én „Törökország és a Balkán szocialistáinak kiáltványa” is. A kezdő sorok: „A Balkán-államok és Kisázsia munkálkodó népéhez! A Munkás Internacionáléhoz! A közvéleményhez! A háború elkövetkezése nagyon valószínű, és lehet, hogy mire soraink napvilágot látnak, már ki is tört. De mi, a Balkán-államok és a Közelkelet szocialistái, akiket ez a háború közvetlenül érint, szembehelyezkedünk a sovinizmus áradatával.” Ez a terjedelmes és elemző Kiáltvány elsősorban arra figyelmeztet, hogy a háború milyen pusztításokkal járna győztesre és legyőzöttre egyaránt. Majd hangsúlyozza, hogy a háború eredményeként a győztesek is elvesztenék függetlenségüket és teljesen a nagyhatalmak „karmai közé kerülnének”, a militarizmus erősödnék, a népi „közsabadságokat” elvesztenék, és végezetül a Balkán népei között kiélesednének a nacionalista gyűlölségek: „az egyes népek között törne ki a hegemóniáért való küzdelem”. A török győzelem „a vallási fanatizmusnak és a mohamedán sovinizmusnak vad kitéréseit idézné elő, fölidézné a politikai reakciót, hosszú időre visszavetné az államok belső szabadságát”.

A kiáltvány foglalkozott a balkáni burzsoázia azon érvelésével is, mintha a háború az illető népek nemzeti egységét teremtené meg. Ezzel kapcsolatban megállapította: „A szocialista pártok a nemzeti egységnek nem ellenségei. A nemzetiségeknek autonóm életre való joga csak következménye a Munkás Internacionálétól mindig hangoztatott nemzeti egyenjogúsításnak. Következése annak az álláspontnak, amely az osztály, faj és vallás kiváltságai ellen egyaránt harcol. Ámde azt kell kérdezni, hogy elősegíti-e ezt a nemzeti egységet az, ha a török területeket, szétszítják a kis Balkán-államok között?” Majd részletesen felsorolja a burzsoázia nacionalista igényei által kínált megoldásokat, amelyek mindenképpen egyes balkáni népek nemzeti elnyomását eredményeznék, akár szerb, akár bolgár, akár török vagy görög államkeretekről is lenne szó. Eppen ezért a kiáltvány leszúri a következtetést: „A polgárság és a nacionalizmus képtelen arra, hogy igazi és állandó nemzeti egységet teremtsen... A nacionalizmus nem szünteti meg az elnyomást, csak új nevet ad az elnyomónak és csökkenti talán az elnyomás mértékét. Igazi nemzeti egységet csak a politikai demokrácia teremthet meg, amely egyenlőséget teremt mindenki számára, fajra, vallásra és osztályra való tekintet nélkül.”

³⁴ Népszava. 1912. okt. 17.

A demokratikus, a népek érdekét szolgáló megoldás megghiúsításában a Kiáltvány ezután egyaránt elmarasztalja a kis Balkán-államok nacionalista burzsoáziáját, a dinasztikiakat, a nagyhatalmak imperializmusát és a török kormányt. A Kiáltvány ezen a helyen leszámol azokkal az illúziókkal is, amelyeket oly sokan — szocialisták között is — az ifjútörökökkel szemben tápláltak. „Ma már senki sem remélheti, hogy az ifjú-török uralom új politika megteremtésével véget vet ennek az anarchiának. Az egymást követő török kormányok nemcsak, hogy nem orvosolták a múlt hibáit, hanem még tetézték is azokat azzal, hogy a látszatparlamentarizmus segítségével olyan rendszert léptettek életbe, amely nemzeti egyéniségüktől meg akarta fosztani a népeket, amely túlságba vitt bürokratikus központosítással elnyomta őket, amely egyaránt mostoha volt a nemzetiségek jogaival és a dolgozó tömegek követeléseivel szemben.”

A mulasztások és tarthatatlan állapot azonban mégsem igazolja a háborús megoldást — írják. Az egyetlen kivezető utat a szocialisták jelölték meg az 1909-es belgrádi értekezletükön. És itt elismétli, újra programul adja a Balkán-federáció gondolatát: „Faji és vallási tekintet nélkül, demokratikus szervezetben egyesíteni kell a Balkánnak és a Közel-Keletnek valamennyi népét. Az európai kelet népeinek csak egy ilyen federáció adja meg az állandó nemzeti egység lehetőségét. Enélkül gazdaságilag és szociális értelemben sem haladhatnak, mert fejlődésüket folyton veszedelem fenyegeti.” — Mindehhez pedig követeli, hogy Törökország — saját fennmaradása, a konfederációba való beilleszkedése érdekében — nyomban biztosítsa a nemzeti autonómiákat, a helyi önkormányzaton alapuló közigazgatást, az agrárreformot, a népjóléti intézményeket, az adórendszer átalakítását stb. „Ez a mi programunk. Ennek megvalósításáért nemcsak a Balkán-államok proletárságának, hanem a nemzetközi szocializmusnak segítségére is számítunk”, — mert hiszen a béke ügye egyetemes és oszthatatlan, a Balkán háborúja európai pusztulásba torkolthat. A kiáltvány végső felkiáltása: „Le a háborúval!”³⁵

A balkán szocialisták és a Nemzetközi Szocialista Iroda Kiáltványával egyidejűleg (amelyet E. Vandervele, E. Anseele, L. Furnemont és Cam. Huysmans írtak alá) látott napvilágot a német, az osztrák, a francia és a horvát-szlavon szociáldemokrata párt nyilatkozata is. Ezek között is érzelmi, megfogalmazásbeli eltéréseket tapasztalhatunk — miközben valamennyi egyet akart az alapkérdésben: a háború és a nagyhatalmak imperialista politikájának elítélését. A német szociáldemokrata pártvezetőség október 15-én hangsúlyozta, hogy a Balkánról európai háború fenyeget, hogy a háború lokalizálását nem bízhatják a már eddig is csődöt mondott diplomáciára. A népnek kell hallatnia hangját, ezért az embereknek készen kell állniuk a béketüntetésre. A Balkán miatt egy német proletár csontjait sem szabad összetöretni.³⁶

Az ausztriai szociáldemokrata pártvezetőség (az osztrák, lengyel, cseh, olasz, ukrán, délszláv szervezetek nevében) elsősorban a háború borzalmait ecsetelte; majd felhívta a figyelmet arra, hogy a Monarchia keretei között a délszlávok testvéreit hogyan nyomják el; milyen gazdasági érdekközösségi kapcsolatokat lehetne kimunkálni a balkáni államokkal, ha azt a magyar és osztrák agrárius érdekek nem tették volna lehetetlenné (itt a pártvezetőség fenntartotta azt az elképzelését, hogy az agrár országokkal a Monarchia

³⁵ Népszava. 1912. okt. 17.

³⁶ Carl Grünberg : Die Internationale und der Weltkrieg. Leipzig. 1916. 45—46. l.

ipara cserélhette volna ki termékeit — ami egyébként nyilván nem ezeknek az országoknak fejlődését szolgálta volna). Az adott helyzetre a nyilatkozat következő sorai a legjellemzőbbek: „Szerbia nem lesz veszélyesebb, ha néhány szegény faluval bővül is. Az egész Szandzsák nem éri meg egy osztrák proletár csontjait.” Előrevetítik annak árnyékát is, hogy Bécs törökbarát magatartása a balkáni szlávokat Pétervár karjaiba kergeti. A zárósorok: „Egy jelszó lehet csak: a Balkán a Balkán-népeké.”³⁷

A francia visszhang bizonyos fokig eltért a német—osztráktól. Mert míg ezek elsősorban mint potenciális beavatkozó hatalmak jöttek számba és itt volt erős a nacionalista uszítás, amivel szemben a szociáldemokrata párt mindkét országban kiadta azt a jelszót, hogy a Balkán egy német vagy osztrák munkás csontjait sem éri meg, — a francia szocialista párt azt hangsúlyozta, hogy Franciaország a távoli Balkán, illetve Oroszország miatt nem kell, hogy idegen érdekekért bajba keveredjék. A másik, szocialista szempontból fontosabb eltérés az volt, hogy a francia pártvezetőség nyilatkozata a német—osztrákokéval szemben a stuttgarti, koppenhágai döntések végrehajtásáról is megemlékezett, mint olyanról, ami kötelezi őket.³⁸

Érdekes, hogy az ausztriai szociáldemokrata párt közös nyilatkozata mellett Horvátország és Szlavónia szociáldemokrata pártja külön kiáltványt is adott ki. Ebben néhány fogalmazás kidolgozása más színezetben tűnt fel. Így erősebb hangsúlyt kapott az a vélemény, hogy „igaz az is, hogy a Törökországban élő népek rabszolgasága már elviselhetetlen”. Kifejtették erőteljesebben azt a gondolatot, hogy a nemzeti autonómiájuktól megfosztott ausztriai délszlávok miért folytatnának „harcot a Szandzsákban és Novibazárban élő testvéreik ellen”. Végezetül leszögezték: Horvátország és Szlavónia munkálkodó népének nincs szüksége a balkáni hódításokra, és rábizzák a Balkán népekre, hogy saját maguk szabadítsák fel magukat.³⁹

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki V. I. Leninnek a Pravda 1921. október 16-i számában megjelent cikke is, amelyben tiltakozik a nagyhatalmak intervenciói ellen és kifejti, hogy „talán egész Kelet-Európa számára üt az óra, amikor maguk a népek mondják ki szabad és döntő szavukat . . . Az élenjáró balkáni munkásság és az egész balkáni demokrácia kizárólag a tömegek öntudatosságának, demokratizmusának és öntevékenységének fejlődésébe helyezi reményeit.”⁴⁰

Még inkább világosságot vet a háború jellegére Lenin két nappal később megjelent cikke, amely azzal kapcsolatban íródott, hogy a pétervári városi tanács határozatában szolidaritást vállalt a balkáni államok „felszabadító háborújával”. Lenin erre válaszként írta: „Ilyen frázisok mögött rejtőzik a sovinizmus! Soha és sehol se érték el a »szabadságot« az elnyomott népek egyik népnek a másik nép elleni háborúja révén. A népek háborúja csak fokozza a népek leigázását. A balkáni szláv paraszt tényleges szabadságát, éppúgy mint a török parasztét csak az biztosíthatja, ha minden országon belül teljes szabadság lesz, s ha a teljesen és következetesen demokratikus államok föderációra lépnek.”⁴¹

³⁷ Uo. 79—82. l.

³⁸ Uo. 129—130. l.

³⁹ Népszava. 1912. okt. 20.

⁴⁰ V. I. Lenin Művei. 18. köt. Bpest, Szikra. 1955. 348—349. l.

⁴¹ Uo. 353. l.

A nemzetközi helyzetben bekövetkezett események természetesen visszahatottak az Internacionáléra is. Jaurès már október 8-án azt írta az Humanitében a balkáni szocialisták nagyszerű internacionalista kiállítását méltatva, hogy ezt az Internacionálé egészének támogatnia kell (ami a NSZI október 12-i már ismertetett Kiáltványában realizálódott is). Ezt megtoldotta azzal a kijelentéssel, hogy sajnálkozásának ad hangot, amiért az Internacionálé kongresszusa nem ült már össze Bécsben. „Mindenesetre ezt nem lehet tovább halogatni és már bizonyára azok is meggyőződtek az összehívás szükségességéről, akik a Balkán-háború előtt az elhalasztás pártján állottak — fűzte hozzá.⁴² Ez a szűrés kétségtelenül a német—osztrák pártvezetőségnek szólt, amely mind ez ideig az Internacionálé kongresszusa, a NSZI összehívása ellen volt.

Október közepén azonban a helyzet megváltozott, a NSZI plénumát október 28-ra Brüsszelbe összehívták. Maga Bebel is elismeri, hogy az ösztönzés erre nyugatról érkezett. Adlernek írt október 15-i levelében írja, hogy ezeket után a kongresszus összehívását nem lehet elhárítani, „nehéz lesz az angolok és franciák ellen védekezni. Embereinket erősen intettem, hogy ne hagyják magukat sarokba szorítani. Remélem, szekundálni fognak neked.”⁴³

Vagyis ezekben a napokban ismét felvetődött, illetőleg folytatódott a régi vita a német—osztrák és az angol—francia párt között arról, hogy mit tehet a proletariátus akut háborús helyzetben, az a vita, amely Koppenhágában élesedett ki leginkább, és amelyet akkor csak elnapoltak.⁴⁴

Bebel október 21-én további megjegyzéseket juttatott el V. Adlerhez. Levelében kitért arra, hogy a német párt részéről kik mennek Brüsszelbe, s hogy ezek támogatni fogják Adlert. Személyes véleményét illetően kifejtette, hogy nem hisz a háborúban, mert sem Franciaország, sem Németország, sem Nagy-Britannia nem óhajt fegyveres összeütközést. A Monarchia szándékaiban is kételkedett. A fő háborús gyűjtogatóként a cári kormányt jelölte meg (ezzel a Monarchiát indokolatlanul felmentette — J. J.). Végül is azonban hozzáfűzte: „egészében a helyzet olyan zavaros, hogy senki se tudja, mi lesz”.⁴⁵

Bebellel szemben, aki a bekövetkezett eseményekben berlini szemmel csak a rosszat látta, Lenin ugyanezen a napon megjelent cikkéből más szellemet érezhetünk ki (anélkül, hogy az alapkérdésben ellentmondásban lettek volna): „Ma már egyhangúlag elismeri az egész európai burzsoá sajtó is, amely reakciós és önző célokból a hírhedt status quo-t (a régi, változatlan állapotokat) védelmezte a Balkánon, hogy új fejezet kezdődött a világtörténelemben. Törökország leverése kétségtelen tény... a négy említett állam (Szerbia, Bulgária, Montenegro és Görögország — J. J.) szövetsége tényvé vált.” „A Balkán a balkáni népeké” — ezt már elérték. Lenin utal ezután arra, hogy a Balkánon eddig a középkor „igen számottevő maradványai” éltek tovább: így az abszolutizmus, a feudalizmus és a nemzeti elnyomás. Ezek felszámolására, a balkáni népek felemelésére a balkáni szocialisták nyújtották a legmegfelelőbb programot a demokratikus federáció révén, a demokratikus erők gyengesége folytán azonban ezt a tervet elutasították. A szövetség így dinasztii-

⁴² Oeuvres de J. Jaurès. IX. köt. 135. l.

⁴³ V. Adler: Briefwechsel. 552. l.

⁴⁴ Vö. Internationaler Sozialisten Kongress zu Koppenhagen. Berlin. Vorwärts. 1910. és nagy nyelven *Jemnitz János*: A háború és béke kérdése a II. Internacionálé koppenhágai kongresszusán. Történeti Szemle. 1960. 4. sz.

⁴⁵ V. Adler: Briefwechsel. 553. l.

kus és háborús jelleget öltött. „Bár ez a szövetség háború és nem forradalom útján valósult meg, mégis egész Kelet-Európában nagy lépéssel közeledtünk a középkori maradványok lerombolásához.”⁴⁶

A Balkán-háborút a nagyhatalmak militarista körői nyomban felhasználták a katonai költségvetések, kontingensek emelésére. Ez következett be Ausztriában, Nagy-Britanniában, Németországban egyaránt. A militarizmus térhódítása ellen a német szociáldemokrata és angol Labour Party parlamenti képviselők közös nyilatkozatot adtak ki. A két parlamenti frakció elutasította a katonai terhek megszavazását, minthogy ez a fegyverkezési verseny „gyűlöletes és végzetes” kiéleződéséhez vezet, amelyet nyomon követ az inség és végül „egy szörnyű háború veszélye”. Méghozzá német—angol viszonylatban egy olyan háború, „amelyet eddig a történelem még nem ismert”. A két frakció hangsúlyozta, hogy az angol és német népnek nincsenek egymással szemben érdekellentétei. A Manifesztum zárószorai: „Anglia és Németország munkásai! Akárhol jöttök is össze, gondolatok történeti hivatásotokra, agitáljatok és szervezkedjétek a népeknek egymás között való megértése és a béke érdekében.”⁴⁷

Ilyen előzmények után ült össze a NSzI október 28—29-iki ülése. (Ezen részt vettek Jaurès, Vaillant, Kautsky, Luxemburg, Haase, Plehanov, V. Adler, B. Glasier, Troelstra, Vandervelde, — magyar részről Garami E. és Weltner J.) Az értekezlet munkájáról közös kimerítő nyilatkozat adott számot.^{47a}

A nyilatkozat sok szempontból az eddig elhangzottak ismétlésének tűnhet, mégis megvan az az érdekessége, hogy a már korábban jelzett eltéréseket áthidalta, a bekövetkezett eseményeket meglehetősen részletességgel boncolta és így egy történeti folyamat analizését emelte végső soron közösen elfogadott határozat rangjára. A nyilatkozat érvényre juttatta az Internacionálé felfogását, hogy felismeri „a nemzeti egységre és autonómiára vonatkozó jogos igényei”-ket, de egyben arra is utalt, hogy adott helyzetben a nacionalista törekvések révén a dinasztikiak és a nagyhatalmak érdekében folyik a háború. Ezzel ismételten szembeállította a balkáni népek (beleértve a törököket is) demokratikus konföderációját. A diplomáciai háttér felvetítése után a nyilatkozat megjelöli a proletariátus előtt álló feladatokat: egyrészt, hogy gyorsítsa meg a szocialista forradalom diadalra juttatását, amely egyedül tudja hatékonyan biztosítani a békét, másfelől, hogy teljes energiával kísérelje meg minden adott esetben, minden pillanatban útját állni a háborús politikának.

A nyilatkozatban ezután következett az a pont, amely leginkább emlékeztetése tette: „hogy ennek a tiltakozásnak, ennek a háború ellenes akciónak teljes egysége és hatékonysága legyen, a Nemzetközi Szocialista Iroda elhatározta a rendkívüli nemzetközi kongresszus összehívását”. Végezetül a NSzI egyrészt figyelmeztette a munkásságot, hogy „a legközelebbi jövő a szocialista

⁴⁶ V. I. Lenin Művei. 18. köt. 369—370. l.

⁴⁷ Népszava. 1912. okt. 22. Vö. *Carl Grünberg* : i. m. 18—19. l.

^{47a} A NSzI okt. 28—29-iki ülésének van még egy igen figyelemreméltó mozzanata. A Nyilatkozat kidolgozása előtti vitában felszólalt R. Luxemburg, aki egyrészt azt hangsúlyozta, hogy ez a háború az új történeti fejlődés (imperializmus) talaján keletkezett, amikor hasonló háborúkra számítani kell. Éppen emiatt szorgalmazta a tömegakciók tételének elfogadását, külön megemlítve, hogy a pártoknak a legenergikusabb akciók, nem egyszer áldozatok meghozatalára kell felkészülniük, tekintettel a nemzetközi viszonyok várható alakulására. (Népszava 1912. nov. 2.)

és proletár pártokat valószínűleg igen súlyos feladatok elé fogja állítani”, másrészt a kormányokhoz szólt, amelyeknek „emlékezetébe kell idézni, milyen veszedelemmel jár a tüzzel való játék, és hogy ez a tűz lángbaboríthatja az egész kapitalista világot”.⁴⁸

Az október 28-i ülésén a NSzI ily módon döntést hozott a rendkívüli nemzetközi kongresszus egybehívására. Egyben azonban a kongresszus jellegét is meghatározta. Tiltakozó és nem vita-kongresszusnak kellett lennie, amelynek elsődrendű feladatává az kellett, hogy váljék, hogy kifejezze a nemzetközi proletariátus egységes békeakarátát, világgá kiáltsa, hogy a háborús helyzetben be fogja váltani a Stuttgartban és Koppenhágában hozott döntéseket, a kapitalista háborúra proletárforradalommal fog felelni.

Közben a háború szinte napok alatt új helyzetet teremtett és nyomában változtak a nemzetközi viszonyok, a feszültséget is apály-dagály szakaszok szakították meg. Az Internacionálé állásfoglalásai így nem egyszer elmaradtak az élet változásai mögött. Ez történt az október 12. és 28. NSzI Nyilatkozat közben is (nevezetesen megindult a háború és vereséget szenvedett Törökország), ez ismétlődött meg október 28. és november 24. között, a kongresszus munkájának kezdetéig eltelt időszak alatt.

É három hét alatt történetileg befejeződött az európai török birodalom felszámolása. Lenin a Balkán-háború érdemi részét már november 7-én lezárt-nak tekintette. Cikkének elején O. Bauert idézve helybenhagyja, hogy „Macedonia szempontjából az a körülmény, hogy Bulgária és Szerbia meghódította, polgári forradalmat, egy sajátos 1789-et vagy 1848-at jelent”. Hozzáfűzi, hogy természetesen ezt sokkal kevesebb véráldozattal, sokkal demokratikusabb vívmányokkal lehetett volna befejezni, ha a belső társadalmi feltételek ehhez adva lettek volna. Figyelmeztet a várható nehézségekre és megállapítja, hogy csak a parasztság gazdasági, szociális felszabadítása veheti elejét a nemzeti elnyomásnak, ami ellenkező esetben tovább is kísérteni fog.⁴⁹

Bebelnek november 14-i levele is azt tükrözi, hogy a háborút befejezettnek tekinti a Balkánon.⁵⁰ A Balkán Szövetség katonailag kész helyzet elé állította a nagyhatalmakat, az intervenció részükről így nehezebbé vált; ugyanakkor azonban újabb feszültség volt tapasztalható a balkáni szövetségek között, másfelől pedig a Monarchia lépett fel igen agresszíven Szerbia és Montenegro ellen. A Monarchia akciói a háborús légkört így tovább is fenntartották. Végeredményben az európai nagysajtó európai konfliktussal november első napjaiban nem számolt ugyan, de mind Németországban és Ausztriában, mind Franciaországban a sovíniszta lapok támadó, hangulatkeltő cikkekkel teltek meg. Bebel november 14-én külön megjegyzi, hogy meglepi mind az osztrák kardcsörtetés, mind a német sajtó sovíniszta lármája.⁵¹

Hasonló észrevételeket tesz ezekről a napokról Jaurès is. Úgy gondolja, hogy Németország, a Monarchia, sőt Oroszország sem készül háborúra jelenleg, mégis a sajtó militarista, háborús cikkei elszaporodnak. A szocialisták feladata, hogy a népszerűtlenséget is vállalva, ezzel a kampánnyal szembeforduljanak.⁵²

⁴⁸ Népszava. 1912. nov. 1. Vö. *Carl Grünberg* : i. m. 19—20. l.

⁴⁹ V. I. Lenin Művei. 18. köt. 398—400. l.

⁵⁰ Valóban a bolgárok nov. 4-én már Drinápoly alatt álltak, és a török vereség olyan megsemmisítő volt, hogy a török kormány már nov. 3-án fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett. Nov. 9-én elesett Szaloniki is, a szerb csapatok elfoglalták Szkopljet.

⁵¹ V. Adler : Briefwechsel. 554. l.

⁵² La Dépêche de Toulouse 1912. nov. 15. Oeuvres de J. Jaurès. IX. köt. 179. l.

Jaurès rámutat, hogy a polgári sajtó nem riad vissza durva hamisításoktól sem. Az olyan tekintélyes lapok, mint a Temps és a Liberté, ezidőtájt arról közölt cikkeket, hogy a német és osztrák szociáldemokrácia nem hajlandó a francia munkásokkal közös frontot alkotva fellépni saját kormányai külpolitikája ellen.⁵³ Jaurès ezzel kapcsolatban megállapítja: „Mekkora cinizmussal használják ki a reakciósok, a háborús gyujtogtók (fauteurs de conflits) a legkisebb incidenst is, hogy a félreértést és rágalmakat szolgálják.”⁵⁴

A valóságban az Internacionálé pártjai mindenütt hatalmas agitációt folytattak a háború ellen. November 10-én és 17-én nagyszabású tüntető nagygüléseket rendeztek Európa különböző nagyvárosaiban, ahol rendre felszólaltak a testvérpártok szónokai is. Ezeknek a gyűléseknek egyetlen napirendi pontjuk a háború elleni tiltakozás volt. Így Berlinben Jaurès, Renner beszélt, Párizsban pedig Scheidemann, Londonban Frank (Budapesten K. Liebknecht és W. Ellenbogen). A német párt milliós példányban adott ki röplapokat és mint a Pártvezetőség az 1913-as jeni kongresszusnak jelentette, ezekben a hónapokban „a legkisebb faluban is megfoghatóvá tették, hogy mit jelent az imperializmus a proletariátus számára.”⁵⁵

A felháborodásnak nemzetközi hulláma alapozta meg a Baseli Kongresszusnak egy héttel későbbi összehívását. Baselnek kellett ezután a legmesszebbhangzó békekiáltássá válnia, de úgy, hogy ne csak betetőzése legyen az eddigi kampányoknak, hanem egyben új lendületet és perspektívát is nyújtson azoknak. A valóságban inkább a csúcsot jelentette.

A Baseli Kongresszusra 555 küldött érkezett (75 német, 50 osztrák, 127 francia, 32 belga, 20 orosz, 11 olasz). A kongresszust a beteg Vandervele helyett E. Anseele nyitotta meg, a NSzI nevében. Hangsúlyozta, hogy „a proletárság, amelyet mától kezdve minden embernek el kell ismernie a világ-béke hírnöke gyanánt, békét akar a Balkánon”. Tiltakozott az ellen, hogy Ausztria—Magyarország megfossa a balkáni népeket a nemzetválás lehetőségétől,⁵⁶ de méginkább az ellen, hogy a hatalmi érdekek általános háborúhoz vezessenek. Felszólalását azzal a felkiáltással fejezte be, hogy „az Internacionálé elég erős ahhoz, hogy parancsszóval forduljon a hatalmasokhoz és ha kell szavait tettekkel is fogja kísélni.”⁵⁷

A megnyitó mintegy jellemezte a kongresszus egész lefolyását. Elmaradtak a viták, a küldöttek impozáns békedemonstrációra készültek. A kongresszusnak ilyen jellegét növelte, hogy, az Internacionálé történetében először, hivatalos szervek is üdvözölték a megjelenteket, méghozzá a munkásmozgalom

⁵³ Ezt a híradást arra alapították, hogy a német és osztrák szakszervezetek a CGT-nek ilyen értelmű felhívására azt válaszolták, hogy ők a szocialista pártoktól elszigetelten nem lépnek fel politikai téren, vagyis a francia szakszervezeteket szocialista pártjaikhoz utasították. Ezt forgatta ki a polgári sajtó úgy, mintha a francia szakszervezetek antimilitarista fellépését a németek érdemben vetették volna el.

⁵⁴ L'Humanité 1912. nov. 12. — Oeuvres de J. Jaurès. IX. köt. 176—177. l.

⁵⁵ Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands abgehalten in Jena vom 14. bis 20. September 1913. Berlin. 1913. Vorwärts. 225. l. Ez a kijelentés ugyan már 1913 tavaszára vonatkozott, de éppen Scheidemann fejtette ki, hogy az antimilitarista kampányban a csúcsot Basel jelentette, vagyis a tömegekhez már 1912 őszén elért a szavuk.

⁵⁶ November közepétájt, mint arra utaltunk, kiélesedett a viszony a Monarchia és Szerbia között. A Monarchia háborús fenyegetéssel akarta útját állni Szerbia és Montenegro határossá válásának, illetőleg tengerre való kijutásának.

⁵⁷ Népszava. 1912. nov. 27.

számára ugyancsak idegen helyen, Basel több száz éves Münster templomában, amelyet az egyházi hatóságok engedtek át a háborúellenes nagygyűlés céljára. A nagygyűlést a kongresszus második napján tartották. A megnyitót Blocher baseli szociáldemokrata kormányelnök tartotta meg: „Köszöntöm a külföldről idesereglett szocialistákat, büszkék vagyunk arra a tisztességre, amely ebből a kongresszusból városunkra és pártunkra származik . . . A mai gyűlésnek az a jelentősége, hogy megadja a kongresszus tárgyalásainak háttérét, jelképezve, hogy ezen a kongresszuson nem csupán húsz ország néhány száz megbízottja tanácskozik, hanem, hogy mögöttük százezrek és milliók állnak. A háború ellen akar tiltakozni, de nem azért mert félünk tőle, hanem mert undorral borzadunk vissza tőle.” Blocher szavait azzal zárta, hogy figyelmezteti azokat, „akik hetek óta léha játékot űznek a világháború veszedelmével”, hogy a háború a jelenlegi társadalmi rendszer összeomlását siettetné.⁵⁸

Blocher után a szónokok egymás után léptek a tribünre. Sorra ecsetelték a háború borzalmaival a német Haase, az angol Keir Hardie, a svájci Greulich, a bolgár Szakasov, az osztrák Adler és a francia Jaurès. A szónokok mondani-valója azonos volt. Tartalma néhány szóban összefoglalható: elítélték a háborút, rámutattak, hogy azt a kapitalizmus, a dinasztikus érdekek váltották ki, felhívták a népeket a béke védelmére és figyelmeztették a kormányokat, hogy az az európai háború szocialista forradalomba fog torkollni.

A viszonylag szűk tartalmi skála ellenére, az érzelmek és szenvedélyek a különböző szónokoknál más és más hangsúlyt kaptak, ami egyben visszahatott a tartalmi elemekre is. Haase a német párt nevében nem csillogtatott meg új gondolatokat, érzelmi hőfoka is átlagos volt. Ami beszédéből említésre-méltó, az inkább a már sokszor jelzett problémára való utalás: „Nem ismerjük félre hatásunk határait” — de mindjárt hozzátette: „Azonban azt is tudjuk, hogy nem lehet egy mozdulattal félretolni bennünket.”⁵⁹

Az angol szocialisták nevében Keir Hardie emelkedett szólásra. A balkáni kérdéseken túl, elsősorban a német—angol munkásság érdekazonosságát hangsúlyozta. Egy vonatkozásban azonban messze túlment a szokványos beszédeken. „Ha azonban a diplomácia a Balkán-kérdésben világháborút robbant ki, akkor a demokráciának szent kötelessége, hogy minden eszközt felhasználjon, amely a háború kirobbantását megakadályozhatja. Ha ehhez a politikai akció nem elég, akkor a munkásosztály nem fog visszariadni attól, hogy másik nagy fegyverét, a gazdaságot felhasználja, a nemzetközi háborúellenes forradalmi sztrájkot”.⁶⁰

Ezzel a kijelentésével K. Hardie nyilvánosságra juttatta, hogy az angol—francia delegáció továbbra is napirenden tartja általános-sztrájk javaslatát. A német—osztrák küldöttek ezzel kapcsolatban továbbra is némák maradtak. Nagyobb hatást keltő szónokuk, V. Adler más irányban haladt eszme-futtatásában. Ő inkább az emberek összefogását szerette volna elérni a háború ellen: „Furcsa érzést kelt bennem, hogy templomban beszélek és innen a templomból emelek vádat azok ellen, akik minden processziónál körülhordozzák a keresztet, hogy rossz keresztények és ellenségei az emberiségnek, mert rettenetes és ördögi gyilkossági terveket koholnak. A család ellenségeinek tartanak bennün-

⁵⁸ Ausserordentlicher Internationaler Sozialisten Kongress zu Basel am 24. und 25. November 1912. Berlin. 1912. 11—12. l.

⁵⁹ Uo. 12—13. l.

⁶⁰ I. m. 14. l. — Megjegyzendő, hogy K. Hardie beszédének ezt a részét a Népszava annak idején nem közölte.

ket és íme mi küzdünk európai családok százezreinek fönmaradásáért. Min-
ket a tulajdon ellenségeinek tartanak és íme mi védelmezzük az egész emberiség
tulajdonát, az évszázadok alatt felhalmozott kultúrkincseket.”⁶¹

Ennek a mindenkit csatasorba állításra való törekvésnek legnagyobb-
ben megformált szavai Jaurès szájából hangzottak el: „Még rövid idővel ezelőtt
a polgári lapok úgy csufolódtak, hogy ez a kongresszus csak szocialista parádé
lesz. De most ugyanezek a lapok is tele vannak a háborús veszedelem híreivel.
Az az igazság, hogy ma minden bizonytalanságban és zűrzavarban van. Még a
kormányok is félnek a háború végére láthatatlan következményektől, de
sohasem lehet tudni, hogy mikor lesz úrrá rajtuk mégis a háborús szándék és
ezért siettetnünk és erősítenünk kell a proletárság fölényes és egyhangú
akcióját. Amikor a menettel ideérkeztünk, harangok zúgása fogadott bennün-
ket, Schillernek a harangok szaváról írott nagyszerű költeménye jutott eszembe
és annak mottója: »hívom az élőket, siratom a holtakat, megtöröm a villámo-
kat!« »Én is hívom az élőket a gyilkossággal fenyegetett élet védelmére.
Magsiratom a megszámlálhatatlan holtakat, akik Európa keletének csata-
terein hevernek, rothadó tetemeiknek szaga úgy hat hozzánk, mint a gaztetten
érezett lelkiismeretfurdalás. És összemorzsolom a háborús villámokat, amelyek a
felhőkben cikáznak és vészit hirdetnek.«”⁶²

A templom elé akkora tömeg vonult fel, hogy több mint tízezer ember
kívülrekedt. Ezek részére négy rögtözött tribünről a bent elhangzottakhoz
hasonló tartalmú gondolatokat tolmácsolt az olasz, angol, francia, belga,
német, orosz mozgalom egy-egy vezetője (a magyarok nevében Buchinger
Manó beszélt a tömeghez). Az ünnepek csak késő este értek véget.

A kongresszus második napja azzal kezdődött, hogy német, francia és
angol nyelven felolvasták a küldötteknek azt a Nyilatkozatot, amelyet idő-
közben kidolgoztak. A Nyilatkozat jellege az Internacionálé korábbi kong-
resszusain elfogadottakétól annyiban tért el, hogy ez most nem alapelveket
rögzített, hanem igen részletesen elemezte a nemzetközi helyzet alakulását. A
különböző pártok teljes összhangban állapították meg a háború okait, sőt a
feszültség enyhítésének módjait is. Hangsúlyozták, hogy a balkáni népek
haladását továbbra is csak a balkáni demokratikus konfederáció tenné lehetővé,
az európai háború megkadályozásának fő gátját pedig az angol—német—fran-
cia proletariátus összefogásában jelölték meg. Majd a kormányokhoz fordultak:
„— óva inti valamennyi állam uralkodó osztályait, hogy a tömegnyomort,
amelyet a kapitalista termelőmód támaszt, ne fokozzák még háborús művelet-
tekkal is. Nyomatékosan követeli a békét. Ne felejtsek el a kormányok, hogy
Európa mostani állapotában és a munkásosztály mostani hangulatában ön-
magukra nézve is veszélyes a háborúba bocsátkozás: emlékezzenek arra, hogy a

⁶¹ Népszava. 1912. nov. 27. — Adler felszólalásának igen jellemző részlete volt az,
amelyben a Monarchia vezetőit figyelmeztette, hogy a háborúval saját sírjukat ásniák meg,
„hiszen még a győzelmes háború is Ausztria felbomlását jelentheti, (a Népszavában ezt a
részét eredetileg vastagon szedték) hiszen a szétrobbantás veszedelme úgyszólván közel áll ehhez
a birodalomhoz”. Ugyancsak ilyen értelemben szólalt fel a lengyel szocialisták nevében
Daszynski, aki Ausztriát figyelmeztette, hogy ez a háború a Monarchia szláv elemeiben
még jobban elmélyítené a nacionalista ellenérzéseiket Béccsel szemben. — I. m. 17—18.,
21. l. Megjegyzendő az is, hogy Adler volt az, aki a kongresszuson leginkább kifejezésre
juttatta: a nemzetközi proletariátus nem biztos, hogy útját tudja állni a háborúnak.
Máshol viszont hozzátette, hogy a háború során a tömegek megérnek majd a forradalmi
változásokra.

⁶² Népszava. 1912. nov. 27.

német—francia háborút nyomon követte a Kommün forradalmi kitörése; emlékezzenek arra, hogy az orosz—japán háború mozgatta meg az orosz birodalom népeinek forradalmi erőt és hogy Angliában és a kontinensen a szárazföldi és tengeri verseny, fegyverkezés az osztálykonfliktusokat hallatlanul kiélesítette és óriási munkabeszüntetéseket vont maga után.”⁶³

A Nyilatkozat befejező részében kifejezésre juttatja, hogy az Internacionálé mennyire átérzi saját felelősségének súlyát. A kongresszus megbízta a NSzI-t, hogy „az eseményeket fokozott figyelemmel kísérje és bármilyen történjék is, az összeköttetést a proletariátus között fönntartsa és erősítse”. A proletariátus „tisztában van azzal, hogy ebben a pillanatban ő rajta fordul meg az emberiség egész jövője. Tehát minden erejével meg fogja akadályozni, hogy megsemmisíttessék a népek színe virágja . . . Legyetek éberek a béke őrzésében és gondoskodjatok arról, hogy a proletárság szenvedélyes békeakarata folytonfolyvást a fülükbe harsogjon a kormányoknak. Így állítsátok szembe a kizsákmányolás és tömeggyilkosság kapitalista világával a békének és a népek testvérisülésének proletárvilágát.”⁶⁴

A Nyilatkozatot francia nyelven Jaurès, németül Adler és angolul K. Hardie olvasta fel. Mindjárt néhány szót is fűztek a felolvasott szöveghez, amiből kitűnt, hogy a teljes demonstratív egység nem küszöbölte ki a mélyebben fekvő felfogásbeli eltéréseket. A Nyilatkozat azt mondta, hogy a proletariátus használjon fel „minden eszközt”, amit a feltételek kínálnak. Ez azonban laza megfogalmazás volt, amit különféleképpen lehetett magyarázni. Jaurès így kommentálta a határozatot: „Három lényeges vonása van ennek a kiáltványnak. Először meghatározza az Internacionálé valamennyi pártjának közös külső politikáját. Másodsor *ha nem is határozza meg az akció sajátos formáit, de nem is zárja ki az akció egyik formáját sem* (a kiemelés tőlem — J. J.), inti a kormányokat, hogy milyen könnyen teremthetnek forradalmi helyzetet a világháború felidézésével. Harmadsor, kifejezésre juttatja mozgalmunk egységét és hatalmát”.⁶⁵

Jaurès a 2. pont alatt ismét visszatért az általános sztrájk javaslat szorgalmazásához. Nem véletlen, hogy e kapu nyitvahagyására, a második tanulásra csak a francia és angol küldöttek mutattak rá. K. Hardie és Vaillant tették szóvá a proletariátus köteletségét a háborús veszéllyel szemben. Vaillant, kit Vive la commune! kiáltásokkal köszöntöttek, még élesebben fogalmazott: „A kiáltvány szerint nincs kizárva a háborúval szemben sem a forradalom, sem az általános sztrájk.” Vaillantnak ezeket a szavait viharos tapssal fogadták. Feltűnő ugyanakkor az, hogy Adler és Haase csak általánosságban szóltak a háború borzalmairól, a munkásság békeakarataról, és arról, hogy a történelem a burzsoáziát fogja a háborúért a vádlottak padjára ültetni. A német szónokok közül Bebel üdvözlő beszéde sem tűnt ki sem egyéni, sem elvi, harcias színezettel. Kivételként talán egyedül K. Zetkint említhetjük, aki a nők nevében beszélt, s akit az érzelmi telítettség szükségszerűen elvezetett a lendületes kiálláshoz: „Mi asszonyok türelmetlenül és szenvedélyesen imádkozunk: Szocializmus, jöjjön el a te országod! Nem hiába jártuk a mozgalom iskoláját. Itt vagyunk veletek, ha okosnak és bölcsnek kell lenni, de itt vagyunk akkor is, ha bátorságra lesz szükség . . . a nagy ideált, amelynek szolgálatában vagyunk,

⁶³ Népszava. 1912. nov. 27.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

csak akkor valósíthatjuk meg, ha nem húzódunk attól sem, hogy kockára tegyük életünket.”⁶⁶

A II. Internacionálé utolsó kongresszusát (mert hiszen az 1918 utáni szociáldemokrácia nem tekinthető az 1914 előtti szerves folytatásának) az I. Internacionálé egyik nagy harcosa, a svájci Greulich zárta be a következő szavakkal: „Tanácskozásunknak végére értem. Néhány szót akarok csak mondani. A katolikus misének van egy mondata, amely így szól: »várom a holtak feltámadását és az elkövetkezendő századok életét«. Ez a mondas kifejezi a reményünket is. Proletárok milliói még mindig távol vannak a mozgalmunktól. Ezek azok a halottak, akiknek fel kell támadniuk (viharos terszés). Fel fognak támadni és meg fogjuk látni az elkövetkező századok jobb életét is. És most oszoljunk szét azzal a kiáltással, amely magában foglalja egész kongresszusunk tartalmát: Háború a háború ellen!”⁶⁷ Greulich szavaival a kongresszus véget ért.

*

Baselben a magyar szociáldemokrata párt nevében 17 küldött jelent meg. Közülük néhányan önéletrajzi írásaikban emlékeztek meg élményeikről. Weltner Jakab 1927-ben megjelent könyvében⁶⁸ csak általánosságoknál marad, Buchinger Manó 1946-ban napvilágot látott írása⁶⁹ minden szempontból jelentősebb. Buchinger az általános háttér, az Internacionálé kongresszusának jellemzése után saját egykori leveleit idézi. A Münster templomi nagygyűlésről ezt írja: „szépségesebb, történetibb pillanatokat még soha nem éltem át”. Buchinger levele közvetlenül érzékeltetni tudja Jaurès beszédének hatását a magyar küldöttekre: „Beszédének francia részét a közöttünk álló Kunfi Zsigmond magyarázta nekünk, de őt sem tudtuk megérteni, mert ő is sirt, zokogott Jaurès beszéde alatt.”⁷⁰

A kongresszusnak volt még egy magyar vonatkozása. Vasárnap, november 24-én Budapesten ismét békenagygyűlést tartott a szociáldemokrata párt, amelyet a rendőrség a Tattersalban szétzavart. Több sebesülés történt. A hír eljutott Baselbe is. A kongresszus nyomban tiltakozását jelentette be, elfogadván a Greulich betérjesztette fogalmazást: „Míg mi itt tegnap a béke mellett tüntettünk, ugyanezt tették derék elvtársaink Budapesten. De az ő tüntetésük céljára nem szolgált a templom, nem állt rendelkezésükre a rendőrség, ellenkezőleg az *oligarchák, a reakciósak, akik Magyarországot kormányozzák a béke melletti tüntetésre vérfürdővel feleltek.* (A Népszava nov. 27-i száma a kiemelt részt eredetiben vastagon szedte — J. J.) A Kongresszus egyértelműleg megbélyegzi a szemtelen junkereknek ezt a gonosz erőszakosságát.” Buchinger könyvéből megtudjuk a határozat elfogadásának történetét is: „A vasárnapi tattersali összeütközés olyan megdöbbenést keltett idekűnn a kongresszuson, hogy rögtön tiltakozó határozatot hoztak anélkül, hogy mi a kongresszus tagjai közül erre bárkit is felkértünk volna.”⁷¹

A magyar küldöttek levelei különben általában elég szintelenek. A kongresszus emelkedett hangulata kisugárzott rájuk is, lelkesedtek is. Itt-

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ *Weltner Jakab*: „Milliók egy miatt.” Bpest. Világosság. 1927. 258—260. l.

⁶⁹ *Buchinger Manó*: Küzdelem a szocializmusért. Bpest. Népszava. 1946.

⁷⁰ *Buchinger*: i. m. 217. l. — Vö. P. I. Archivum. Buchinger gyűjt.

⁷¹ *Buchinger*: i. m. 217. l.

honról azonban a budapesti összeütközésnél is sokkal nyugtalanítóbb híreket kaptak a Monarchia kardesőrtető fellépéseiről, ami láthatóan aggasztotta őket. (A kongresszus maga is azért rövidítette meg ülésezését, hogy az osztrák pártvezetők helyükön lehessenek.) Kunfi az Internacionálé hivatalos képeslapján csak ennyit írt: „Csak ilyen messziről látja az ember, hogy milyen jó lap a Népszava.”⁷²

A kissé szürke magyar visszhangból Buchinger néhány olyan sorát kell kiemelnünk, amelyek igen nagy horderejűek: „A kiáltvány, bár hangja nagyon éles volt, az egyes kongresszusi küldötteket nem elégitette ki. Emlékszem, hogy a kongresszus első napjának délelőttjén nagy vita folyt erről a végrehajtóbizottságban. A küldöttek egy része, ezek között Luxemburg Róza valamilyen nagyobb cselekedetnek bejelentését, általános sztrájkot vagy ilyesmit követeltek a kongresszustól. Luxemburg azt mondta a bizottságban, hogy a kiáltvány csak egy nagyobbfajta vezércikk . . . A mindig szellemes és helytálló Adler Viktor is csak annyit tudott felelni a harcos asszonynak, hogy a jó vezércikk is valami . . .”⁷³ Sajnos erre az igen lényeges epizódra, vitára több forrást nem találtunk.

A baseli Nyilatkozat történetéhez hozzátartozik, hogy Ausztriában nem engedték meg nyilvános közlését. A szociáldemokrata párt ekkor szokásos módszeréhez folyamodott: a parlamentben interpellációban terjesztette elő (az interpelláció, ha a hivatalos közlésben megjelenik, a lapok számára már átvehető). A parlament elnöke először hozzá is járult az interpelláció benyújtásához, később azonban Stürgkh miniszterelnökkel folytatott megbeszélése nyomán ennek útját állta és az interpelláció bejelentésekor zárt ülést rendelt el. Hosszú huza-vona után (a dolog bíróság elé került) végül is december 20-án járult csak hozzá a parlament elnöke a baseli nyilatkozat felolvasásához.⁷⁴

A baseli nyilatkozatnak ily módon Ausztriában volt a legviharosabb sorsa. A háborús agresszív törekvések ellen is itt kellett folytatólagosan a legkitartóbban küzdeni. Néhány krízis után azonban a háborús feszültség elülni látszott. Harcias német nyilatkozatok ellenére, A. Bebel Adlerhez írt december 9-i levelében sokkal nyugodtabban nyilatkozott a béke megszilárdulásáról. December végi levelében (26-i) pedig igazolva látta korábbi megítélését, miszerint a háborút senki sem akarta komolyan. A fegyverkezés a megfélemlítést szolgálta, ami így is hatalmas összegekbe került, gazdasági visszaesésre, helyenként csődjelenségekre vezetett. Mégis, a krízis elmúltával örömmel írja, hogy a „nagy rumli” után a párt is kezd megnyugodni. A Balkán-háború decemberben már inkább a londoni tárgyalóasztalok között tombolt tovább. Bebel ugyan természetes „bizalmatlansággal” követte nyomon a diplomaták megbeszéléseit, de egyúttal mégis nyugvópontot és kényszerű realitást látott ezekben: „Az egyetlen vigasz, hogy az európai háború egy olyan katasztrófa-hoz vezet, amely mindent kérdésessé tesz.”⁷⁵

Igaz, 1913 tavaszán Németországban és Franciaországban új katonai adókat, reformokat vezetnek be, a katonai keretek felduzzasztása, a fegyverkezési verseny jegyében. Ez a munkáspártokat is új antimilitarista akciókra sarkallja. A pártokon (főként a német és osztrák párton) belül kiélese-

⁷² P. I. Archivum. A. XV. 1. (1912) 6.

⁷³ *Buchinger* : i. m. 219. 1.

⁷⁴ Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe. IX Heft. Wien. 1929. 81—82. 1.

⁷⁵ *V. Adler* : Briefwechsel. 560. 1.

dik a vita, hogy milyen módszereket fogantathatnak a megajánlások ellen. Az 1913-as viták, kísérletek már nem szerves folytatásai Baselnek, de nem választhatók el teljesen attól. A tömegmozgalomnak, mint R. Luxemburg mondta, sajnálatosan Basel volt a csúcspontja. A viták azonban később tisztázásra vezettek a német párton belül: a jobb- és balszárny elvált egymástól, a Scheidemann-féle pártvezetőség a tömegmozgalom apályára hivatkozva nem készült nagyobb akciókra, míg a baloldal Németországban az általános sztrájk, a tömegakció lehetőségét (még hozzá konkrét azonnali alkalmazását) indokolta,⁷⁶ Ausztriában pedig a gyengébb baloldali áramlat az obstrukció felvetésével akart radikálisabb hangot adni a parlamenti frakció működésének.

A német baloldal felfogása kitűnően nyomon kísérhető a K. Zetkin szerkesztette Die Gleichheit hasábjain. A lap első balkáni jelentései nem térnek el hangnemben más szociáldemokrata írásoktól. A Baseli Kongresszus elé írott cikkben már előbukkan az a gondolat, hogy a munkások részéről egyaránt „balgaság” lenne háború esetén az uralkodó köröket biztosítani „a nyugalom megőrzéséről”, másfelől viszont az is, „ha még nem erős kézbe fognák a kardot”. Megnyugtatónak tartják viszont, hogy már a svájci pártban is vitatkoznak az általános sztrájk módszerének igénybevételéről. Vagyis ehhez kötik az igazán hathatós orvosszert.⁷⁷ A Baseli Kongresszust értékelő cikket a heti lap következő számában közlik le. Megállapítják, hogy a kongresszus „eseményszámba fog menni”. A kongresszus értelme — írják — a harcbehívás. A béke védelme nem lehet egy nap feladata. A lap részletesen ismerteti Zetkin baseli beszédét, külön kiemelve abból, hogy a háborúellenes mozgalom csak akkor lehet eredményes, ha nem riad vissza a forradalmi tömegakcióktól.⁷⁸

Ugyanezt a felfogást követve, a Gleichheit a jenai kongresszus előkészítése során továbbra is azt hangsúlyozza, hogy eredményeket csak „a harci szellem fokozásával”, offenzív tömegakciókkal lehet elérni.⁷⁹

Jelentősebb visszhangja volt Baselnek Franciaországban is. A szocialista párt lapja több cikkben foglalkozott tanulságaival. E. Poisson (a pártvezetőség tagja) decemberi értékelő cikkében megállapította, hogy a kongresszus a német—osztrák halogatás ellenére, francia—angol sarkallásra ült össze. Hangsúlyozta, hogy a kongresszusra azért is szükség volt, mert az Internacionáléban pesszimista hangulat terjedt el a munkásság ellenállóképességéről. Meglepőnek tartotta azt is, hogy sokan igazolhatónak ítélték a balkán államok hadüzenetét. Magáról a Baseli Nyilatkozatról szólva kiemelte, hogy első esetben hoz az Internacionálé olyan jellegű határozatot, amely nem elvi alaptételeket fektet le, hanem bonyolult nemzetközi politikai folyamatot elemez és véleményez. Külön foglalkozott a baseli előtti rendkívüli francia pártkongresszussal. A kongresszus szerinte rosszabb volt, mint amilyent vártak. Túlsok általános elvi vita folyt a küldöttek között, túl kevés konkrét határozatot hoztak. A kongresszus pozitívuma — írta —, hogy mind az hervéi „lázdó”, mind a guesdei doktriner álláspont ismét elszigetelődött, felülkerekedett a Jaurès—Vaillant-féle Nancyban és Limogesban elfogadott

⁷⁶ Az 1913 szeptemberi jenai kongresszuson a „női sarok”. Luxemburg és Zetkin mellett főként a hamburgi munkások küldöttei kérték számon a vezetőségtől az erélyesebb ellenállást. Protokoll über die Verhandlungen des Parteitagés der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Jena 1913. 347—373. 1.

⁷⁷ Die Gleichheit 1912. nov. 27.

⁷⁸ Die Gleichheit. 1912. dec. 11.

⁷⁹ Die Gleichheit. 1913. júl. 23.

álláspont,⁸⁰ sőt ezúttal a guesdisták is elmentek odáig, hogy a háború ellen elfogadhatónak találták az általános sztrájk eszközét.

Poisson cikkének másik részében a szocialista párt és a CGT háború-ellenes egységfrontjának lehetőségét elemzi. Megállapítja, hogy a múltban volt már némi közeledés. Most ezúttal ez elmaradt. A novemberi tömegkampányban a két szervezet párluzamosan, de külön-külön tüntetett. A kapcsolatok megromlását részben arra vezeti vissza, hogy a német és osztrák szakszervezetek túlságosan otrombán utasították el a CGT egyáltalán nem lebecsülendő javaslatait, közeledését. Emellett persze a francia anarcho-szindikalista doktrinának és néhány taktikai halfogásnak is megvolt a maga szerepe ebben. Mégis, a tömegek józan ítéletében bízva reméli, hogy a francia munkások belső háborúellenes egységfrontja meg fog szilárdulni.⁸¹

Magáról Baselről csak néhány szót szólt. De ezek között egy rendkívül figyelemreméltó gondolatra bukkanhatunk, amely lényegében tükrözte, milyen jelentőséget tulajdonít a francia párt a kongresszusnak. Poisson is elismétli a Nyilatkozat pozitív tartalmi elemeit, a haladást mégsem ebben jelöli meg. Teoretikai szempontból ugyanis kevés eltérést lát Stuttgart, Koppenhága és Basel között. Az előrehaladás abban van — írja —, hogy míg az előző kongresszusokon az ott kifejtettek csak szándékot, az 1912. novemberi nemzetközi egyidejű tüntető nagygyűlések már akciót jelentettek, megmutatták, hogy az Internacionálé valóban élő szervezet.⁸² Igaz, hogy a baseli tanácskozáson sem hagyták jóvá az általános sztrájk módszerének elvi tételét. Viszont Basel felidézte a Kommün, az 1905-ös orosz és az angol általános sztrájkok példáját, mivel elfogadta ezeknek elvi lehetőségét. Vagyis teoretikailag is egy kis lépést tettek előre, gyakorlatilag pedig akciókat tudtak nyélbeütni.⁸³

A SFIO többi cikke már inkább a CGT renkívüli novemberi békekongresszusával, és a CGT — SFIO kapcsolatokkal foglalkozott. A szocialista párt állásfoglalásaiból mindenestre kitűnt, ha nem is tekintették minden szempontból kielégítőnek, sikeres előrelépésnek tartották a baseli tanácskozást.

A francia munkáosztály másik fő áramlata, az anarcho-szindikalisták is megértéssel fogadták Baselt. Kommentár nélkül ismertették a Nyilatkozatot, illetőleg a kommentár inkább az volt, hogy a baseli beszámolóval együtt ismerhették meg az olvasók a CGT párizsi, november 25-i kongresszusi Nyilatkozatát is. Ebben a CGT régi elképzelése mutatkozott meg, hogy háború esetén a behívottaknak azonnali katonai sztrájjal kell válaszolniuk, amit általános fegyveres felkelésnek, általános sztrájkknak, forradalomnak kell követnie.⁸⁴ A kongresszuson azonban kitűnt, hogy a CGT munkások körében is fellépett már a bizonytalanság érzése. A nacionalista beszűrődés is kimutatható volt Clouet kérdésfeltevésében, aki felvetette, mi történik akkor, ha más országokban a munkásság nem kész hasonló forradalmi fellépésre. A kongresszus azonban megtagadta az ilyen megközelítés jogosultságát.⁸⁵

A háborús diplomácia és a munkásság békefellépése oly nyilvánvalólag két ellentétes vágányon futott, hogy ennek kell tulajdonítani az anarcho-

⁸⁰ Erre vonatkozóan ld. Oeuvres de J. Jaurès VII. és IX. kötetét és magyar nyelven *Jemnitz János* : J. Jaurès születésének századik évfordulójára. Történeti Szemle. 1959. 3—4. sz.

⁸¹ La Revue Socialiste. 1912. dec. 511—513. l.

⁸² Uo. 524. l.

⁸³ Uo. 535. l.

⁸⁴ La Vie Ouvrière 1912. dec. 5.

⁸⁵ Le Mouvement Socialiste. 1912. dec.

szindikalisták megértő nyilatkozatait Baselről. Az összefogás gondolata érlelődött bennük is, a szocialista Internacionálé közelebb jutott a háborúellenes általános sztrájk gondolatához. A Le Mouvement Socialiste az általános béke-mozgalom megértésével szintén bíráló nélkül ismertette Basel munkásságát.

Az angol munkásmozgalombeli visszhangról csak a Labour Party 1913 januári kongresszusának jegyzőkönyve áll rendelkezésünkre. A pártvezetőség Baselről a kongresszus elé jelentést terjesztett be, de ebben csak általános elismerő szavakat találhatunk. Ezen túl csak az a kitételfigyelemreméltó, mely szerint a háború lokalizálásában az Internacionálé tömegakcióinak kimagasló szerepük volt.⁸⁶ A konferencia anyagi segítyt szavazott meg a bolgár és szerb szocialista pártnak, és kifejezte szolidaritását háborúellenes tevékenységükért. A konferencia ismét jóváhagyta a Keir Hardie—Vaillant-féle javaslat körözését a párttagság véleményének kitudakolására, de az érdeklődés homlokterében már nem a balkáni háború, hanem a német—angol kapcsolatok álltak, a militarizmus, a fegyverkezési verseny ellen irányuló küzdelem módszereinek, lehetőségeinek a német—angol munkásszolidaritás megerősítésének tisztázása.

V. I. Lenin véleményét N. K. Krupszkaja visszaemlékezéseiből tudhatjuk meg. Krupszkaja szerint Lenint „felhábortotta Kautskynak a »Neue Zeit«-ben megjelent, velejég opportunistá cikke”. Kautsky ugyanis azt fejtegette, hogy jelenleg hiba lenne, ha a munkások a háború ellen fegyveres felkeléseket, sztrájkokat szerveznének. Lenin ezeknek nagy szerepet tulajdonított. Krupszkaja hangsúlyozta, hogy a háború kérdésben már öt évvel ezelőtt megfelelő határozatokat hoztak. „Azóta azonban rohamosan elterjedt az opportunizmus.” Kautsky cikke ragyogó bizonyíték erre. A baseli kongresszuson azonban még egyhangúlag megszavazták a háború ellen tiltakozó kiáltványt, és népes háborúellenes tüntetést szerveztek. Csak 1914-ben derült ki, hogy az opportunizmus teljesen megfertőzte már a II. Internacionálét.⁸⁷

Lenin maga mindig elismeréssel szólt a Baseli Kongresszusról és az ott elfogadott határozatról. Krupszkaja szavai inkább Leninnek Kautsky magatartásáról alkotott véleményére vetnek fényt, mintsem magára Baselre. Lenin 1912 novemberi írásaiban a dumaválasztásokkal, az ott megválasztott munkásképviselők követendő politikájával kapcsolatban két helyen tért ki pár sorban a baseli összejövetel megítélésére. Hangsúlyozta, hogy a munkásképviselőknek „a balkán föderatív köztársaság jelszavát kell hirdetni” és leszegezte, hogy „okvetlenül csatlakozni kell a baseli nemzetközi szocialista kongresszus béketüntetéséhez. Háborút a háború ellen! A békéért! Ezek a munkások jelszavai.”⁸⁸

Néhány nappal később Lenin ugyanezeket a gondolatokat fogalmazta meg.⁸⁹ A határozatok pozitív tartalmát húzta alá, láthatóan élt benne a remény, az Internacionálé forradalmi balszárnyára jellemző hit, hogy a szerinte is példamutató határozatot a gyakorlatban is végre fogják hajtani a szükség óráiban.⁹⁰

⁸⁶ Report of the 13th Annual Conference of the Labour Party. 73. 1.

⁸⁷ N. K. Krupszkaja: Visszaemlékezések Leninre. Bpest, Kossuth Kiadó. 1959. 227—228. 1.

⁸⁸ V. I. Lenin Művei 18. köt. 416. 1.

⁸⁹ Uo. 423

⁹⁰ Lenin az 1914 augusztusi áruulás után a szociálsoviniszták ellen küzdve, azokkal vitatkozva és azokat támadva szinte lépten-nyomon a Baseli Kongresszuson elfogadott határozatot idézte, amely tiszta állásfoglalásával alkalmas fegyverül is szolgált a háború jellegének elferdítőivel szemben. 1914—15-ben írott híres cikkeiben a Baselt lekicsinylőkkel szemben hirdette: „Tévedés volna azt hinni, hogy a Baseli Kiáltvány csak üres szava-

A kudarc, mint Krupszkaja is mondja, csak 1914-ben derült ki. A csőd, a munkásmozgalom kudarca különböző tendenciák és ellentendenciák összeütközése nyomán következett be. Az internacionalizmus és béke erői még másfél évig küzdöttek a háború, a militarizmus és opportunizmus szellemével. Végül is alulmaradtak. Annak, hogy ez így történt, lehetett ugyan néhány jelét Baselen is tapasztalni (főként a pártvezetők akkor nem publikált bizalmas levelezése nyomán), végeredményben azonban Baseltől a kortársak mást olvastak ki, és nem minden alap nélkül. Arra, hogy az Internacionálé mégis miért bukott el, a jelenlegi szűk periodust és viszonylag szűk tematikát felölelő tanulmány nem kíván választ adni. Basel demonstratív jellegével ebben csak közbeeső stáció volt. Mint mozaikkocka azonban érdemes a tanulmányozásra, mert alapos vizsgálat után sok következtetést vonhatunk le az egész múról, magáról az Internacionáléről.

Basel hősie erőfeszítés volt. Jaurès vagy K. Zetkin szavai nemcsak akkor, a mi nemzedékünkben is elszántságra buzdítanak. Az értelemhez szólnak és egyszersmind könnyeket csalnak ki az emberek szeméből.

Jaurès és Zetkin szívükből beszéltek, amit mondtak, úgy is gondolták, de az Internacionálé már ekkoriban gyengülőben, sőt helyenként szétesőben volt. Megbénította mind a nacionalizmus, mind az opportunizmus. Az osztrák párt teljesen akcióképtelen volt ekkor. A pártvezetőség opportunizmusát alátámasztotta, hogy az osztrák szocialisták nemcsak nem számíthattak a cseh, a délszláv szocialistákra, hanem a csehekkel kifejezetten szembe is kerültek. A lengyel szocialisták tekintélyes részét orosz-gyűlölet hatotta át, az olaszok között osztrákellenes hangulat terjedt, a franciák és németek között ott volt Elzász-Lotharingia, az angolok és németek között a fegyverkezési és kereskedelmi verseny. A kor követelményeit csak a szocialista pártok balszárnyai értették meg, ezek azonban gyengék voltak. Basel éppen a pártok erőtlenségével vetítette előre a kudarc árnyékát.

ЯНОШ ЙЕМНИЦ

БАЗЕЛЬСКИЙ СЪЕЗД ВТОРОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА

Резюме

Базельский съезд и по мнению многих специалистов кроме Штутгартского съезда является единственным известным съездом, на котором деятели Второго Интернационала занимались проблемой войны. Это, однако, только частично соответствует действительности. Безусловно Базель отчасти подвел итоги позициям, занятым Вторым Интернационалом а с другой стороны он дал что-то новое, отличное от прежней позиции. Он подвел итоги в том смысле, что социал-демократические партии до 1914 г. во всех случаях выступали против националистической истерии и военной опасности, а с другой стороны он

lat, hivatalos frázis, komolytalan fenyegetőzés. Csak azok beszélhetnek így, akiket a Kiáltvány leleplez! Ez azonban hazugság! A Baseli Kiáltványban koncentrálódik a II. Internacionálé egész 1889-től 1914-ig terjedő korszakának gigászi propagandája és agitációs anyaga. Ez a Kiáltvány — túlzás nélkül — a világ szocialistáinak millió felhívását, újságcikkét, könyvét, beszédét foglalja magában. Aki hibának minősíti ezt a kiáltványt, az hibának nyilvánítja az egész II. Internacionálét, a szociáldemokrata pártok évtizedekre terjedő egész munkáját.” — V. I. Lenin Művei. 21. köt. 450. l.

дал новое именно вследствие изменившегося международного положения. Рабочий класс Европы еще никогда не находился так близко к мировой войне, ведь на территории Европы в течение почти четырех десятилетий не было войны между народами. Но со времени Копенгагского съезда в лице Марокко и Триполитании возникли очаги войны уже в близости Европы а в 1912 г. впервые после 1871 г. началась война в Европе, на фоне которой вырисовывались контуры блоков европейских великих держав.

Из числа партий Второго Интернационала французская и в меньшей мере английская партии продолжали настоять на выработке совместной и решительной позиции социал-демократических партий. Вследствие различных причин германская и австрийская партии более инертно относились к проблеме войны. Эта инертность проявилась в 1910—1912 гг., по вопросу о созыве Международного Социалистического Бюро со стороны таких руководителей партии, как Бебель, В. Адлер и Молькенбур. Острая военная опасность с одной стороны обострила расхождения между позициями германской и французской партий (всеобщая забастовка, провозглашение вооруженного восстания против войны), а с другой стороны эти разногласия именно в интересах единого выступления были оттеснены на задний план, они сравнительно мало стали известными общественности. В момент кризиса именно на основе этого аргумента был создан чрезвычайный Базельский съезд, созданный не для обсуждения проблем, а для демонстративного показа общей позиции, воли и силы. Базель именно в таком смысле занял свое место в истории, хотя в содержании отдельных выступлений, а также в откликах на эти выступления в социал-демократической печати можно наблюдать расхождения, показывающие более глубокие различия в концепциях (Вайян—Адлер).

Расхождения проявились и в обсуждении положения со стороны балканских социалистов и крупных европейских партий. Балканские социалисты с большой готовностью выступали против господствующих националистических настроений масс в своих странах, они требовали сотрудничества балканских народов, демократической федеративной республики. В то же время они считали исторически неизбежным и необходимым разложение турецкой империи на Балканах. Но в французской и германской партиях многие деятели, исходя из сохранения мира в Европе и ввиду того, что оттеснению Турции сопутствовали бы международная напряженность и конфликты между крупными державами, в течение продолжительного времени не поддерживали это решение. Из числа крупных партий только большевики встали со самого начала на сторону плана Федеративной республики, другие же поддерживали это только после изменения положения. Военно-монархическое решение осудилось, конечно, единогласно всеми социал-демократическими партиями.

Хотя Базель оказался демонстрацией за мир, принятое обращение — именно вследствие усилий Жореса — дало и историческую перспективу, ссылаясь на Парижскую коммуни и на русскую революцию 1905 г. оно предупредило правительственные круги великих держав, что начатой войной они сами посеют семена революции. И благодаря этому анализу Базельский съезд несмотря на все свои неточности и нерешительности (вытекающие из положения, вернее сопротивления германской и австрийской партий) по справедливости фигурирует наряду с Штутгартским как съезд, который пролил свет на положение и показал пролетариату Европы, какое поведение следует продемонстрировать в случае возможной империалистической войны.

J. JEMNITZ

LE CONGRÈS DE LA IIe INTERNATIONALE A BÂLE

Résumé

Le Congrès de Bâle est le plus connu et pour bien des gens, en dehors du Congrès de Stuttgart, l'unique congrès, où la IIe Internationale ait traité des questions de guerre, fait qui, d'ailleurs, ne correspond qu'en partie à la vérité. Ce qu'on peut constater, cependant, c'est qu'à Bâle on fixa, d'une part et une fois pour toutes les positions à prendre par la IIe Internationale et, d'autre part, ce Congrès apporta quelque chose de nouveau quelque chose de différent. Ces prises de positions le Congrès les fixa dans la mesure où les partis sociaux-démocrates s'opposèrent, jusqu'en 1914, dans tous les cas à l'hystérie

nationaliste et au danger de guerre, d'autre part ce Congrès présenta quelque chose de nouveau, précisément à la suite du changement de la situation internationale. La classe ouvrière de l'Europe ne s'est jamais approchée de si près de la guerre universelle imminente, vu que sur le territoire de l'Europe, pendant plus de quarante ans, il n'a pas eu lieu une guerre entre les nations. Mais depuis le Congrès de Copenhague, en effet, au cas du Maroc et de la Tripolitaine, les centres de guerre se sont formés dans les proximités de l'Europe, puis en 1912, la première fois depuis 1870, une guerre s'est déclenchée en Europe, guerre dont les arrières-plans ont nettement dessiné les contours des blocs formés par les grandes puissances.

Parmi les partis de la IIe Internationale c'étaient toujours le parti français et en moindre mesure le parti anglais qui sollicitaient la prise de position résolue à adopter par les partis sociaux-démocrates. Les partis allemand et autrichien, agirent, pour de différentes raisons, plus difficilement, fait qui se fit valoir en 1910—1912 en connexion avec les problèmes surgis par rapport à la convocation du Bureau Socialiste International de la part des dirigeants des partis, comme l'étaient Bebel, V. Adler et Molkenbuhr. Le danger de guerre imminent exacerba d'une part les contradictions qui existaient entre les partis allemand et français (grève générale, proclamation du soulèvement armé au cas du déclenchement de la guerre), d'autre part, ces divergences d'opinion furent, précisément pour une prise de position unanime, reléguées au second plan et n'étaient que rarement livrées à la publicité. Aux moments de la crise c'est également pour cette raison que fut convoqué le Congrès extraordinaire de Bâle destiné, d'ores et déjà, à manifester les opinions, les volontés et les forces communes. Bâle fit comme tel son entrée dans l'histoire, bien que dans le contenu de certains des discours, aussi bien que dans les répercussions provoquées par ceux-ci dans la presse contemporaine social-démocrate de l'époque on peut observer les divergences qui renvoient aux profondes différences des conceptions (Vaillant—Adler). Quant aux jugements de la situation formés par les socialistes des Balkans et par les grands partis de l'Europe des différences se font également valoir. Les socialistes des Balkans, eux, imbus de l'esprit de sacrifice s'opposaient à l'opinion publique nationaliste prédominante, tout en exigeant la coopération des peuples balcaniques, la république démocratique fédérative. En même temps ils considéraient historiquement inévitable et nécessaire l'effondrement de l'empire ottoman aux Balkans. Partant du maintien de la paix en Europe et constatant que la répression de la Turquie provoquerait une tension internationale et des conflits entre les grandes puissances, les partis français et allemand se refusaient pendant longtemps à faciliter cette solution. Parmi les grands partis ce ne sont que les bolchéviques qui se prononcèrent, dès le début, pour l'idée de la République Fédérative, les autres partis, eux, n'adoptèrent cette conception qu'après le changement de la situation, après l'accomplissement du fait. La solution touchant la guerre et la dynastie fut, bien entendu, rejetée par tous les partis.

Bien que le Congrès de Bâle fût une démonstration de paix, la déclaration adoptée, précisément par suite des efforts déployés par Jaurès, offrit également une perspective historique lorsque, tout en renvoyant à la Commune de Paris et à la révolution russe de 1905 il attira l'attention des cercles gouvernementaux des grandes puissances à ce que par le déclenchement de la guerre ce seront eux-mêmes qui provoqueront la révolution. C'est par ces analyses prophétiques que Bâle, malgré son attitude hésitante et passive (phénomène qui s'ensuivit précisément de la situation et de la résistance des partis allemand et autrichien) comparé à Stuttgart, s'avéra à juste titre comme un congrès qui précisa la situation et désigna la voie à suivre par le prolétariat au cas d'une guerre déclenchée par les impérialistes.